

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА СТАНЦІЯ ЮНИХ ТУРИСТІВ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

**ФОРМИ РОБОТИ З ВИВЧЕННЯ РІДНОГО КРАЮ
ЮНИМИ КРАСЗНАВЦЯМИ**

Харків
2020

УДК 374.11

У збірці розміщені методичні рекомендації щодо використання різноманітних інтерактивних та інноваційних форм роботи при підготовці і проведенні занять з географічного краєзнавства із гуртківцями молодшого шкільного віку.

Рекомендовано керівникам гуртків «Географи-краєзнавці» та «Юні туристи-краєзнавці», вчителям молодших класів.

Упорядник збірника: Мархалюк Н.П. – методист I категорії КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Відповідальна за випуск: Редіна В. А. – директор КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО ПРИРОДУ РІДНОГО КРАЮ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ.....	
РОЗДІЛ 3. ФОРМИ РОБОТИ З ВИВЧЕННЯ РІДНОГО КРАЮ ЮНИМИ КРАЄЗНАВЦЯМИ.....	
3.1. Екскурсії.....	
3.2. Ігри.....	
3.2.1. <i>Кросворди, як інтерактивний засіб вивчення рідного краю</i>	
3.2.2. <i>Ребуси</i>	
3.2.3. <i>Вікторини</i>	
3.2.4. <i>Загадки</i>	
3.2.5. <i>Турніри</i>	
3.2.6. <i>Диктанти</i>	
3.2.7. <i>Квест</i>	
3.3. Казки та театрально-ігрова діяльність.....	
3.4. Метод проектів, як засіб ефективного та якісного навчання в гуртках.....	
ВИСНОВКИ.....	
ЛІТЕРАТУРА.....	
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Займаючись краєзнавчою роботою на базі КЗ «Харківська обласна станція юних туристів», для мене, як методиста і керівника гуртків було цікавим залучити до гурткової краєзнавчої роботи учнів початкової школи. Але відразу виникають складнощі у методиці викладання краєзнавчого матеріалу дітям такого віку, адже до гуртків ми звикли приймати школярів починаючи з п'ятого класу. Тоді на допомогу прийшов мій власний восьмирічний син.

Справа в тому, що діти молодшого шкільного віку ще люблять гратися та слухати казки, тому після того як мій другокласник почав мої повчальні розповіді про рідний край переводити у казки або фантастичні історії, я зрозуміла як краще викладати краєзнавчий матеріал для молодших школярів – гуртківців станції юних туристів.

Крім подання матеріалу у вигляді казок та фантастичних історій доцільно залучати вихованців на допомогу у створенні таких історій. Дана методика працює беззаперечно і має свої результати. Прикладом цьому служать результати конкурсів, проведених як на рівні колективу гуртка, так і України. У 2018 році саме така робота отримала II місце у регіональному XII творчому конкурсі «Сіверський Донець - очима молоді» в рамках Дня Сіверського Дінця – 2018.

При вивченні гідронімів Харківщини гуртківцем КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» була написана казка про Сіверський Донець, у якій дітям молодшого шкільного віку дуже легко і цікаво викладено матеріал опису головної водної артерії Харківської області.

В даній роботі розповідається історія зустрічі хлопчика із Сіверським Дінцем під час відпочинку на березі річки із батьками. Казка надає дітям не лише корисну інформацію про річку, а й виховує почуття патріотизму, любові до рідного краю, належне ставлення людини до природи, її збереження та очищення.

Таких казок ми вигадуємо багато, що дає можливість швидко та легко засвоїти матеріал програми гуртка «Юні краєзнавці». Але не лише казки потрібні на таких заняттях, бо це може набридати і діти втратять інтерес до занять, тому ми ще граємося і робимо щось своїми руками з природнього матеріалу.

Сучасним дітям будь-якого віку дуже подобаються квести, творчі завдання та загадки, екскурсії. Наприклад, за темою «Корисні копалини рідного краю», у кабінеті геології КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» юні краєзнавці майже самостійно (відповідаючи на запитання квесту) вивчають даний матеріал, маючи змогу не лише побачити на власні очі, а й потримати в руках гірські

породи та мінерали, якими багата Харківщина. Так само ми знайомимося з історією заселення Слобожанщини, її традиціями та обрядами.

У вивченні флори та фауни рідного краю для школярів молодшого віку у допомозі стають екскурсії до музею природи ХНУ імені В.Н. Каразіна, екопарку. Але для того, щоб екскурсія була більш цікавою та змістовною для дітей, попередньо кожен отримує завдання для себе і список запитань до екскурсовода музею. Це дає можливість зосередити увагу дітей на екскурсії та засвоєнні матеріалу.

У роботі з дітьми, особливо молодшого шкільного віку, не можна забувати про заохочення. Хто з гуртківців не полюбляє подорожувати? Поїхати на екскурсію Харковом чи до іншого міста України – це можливість нагородити найкращих, старанних гуртківців та більш широко познайомитися з рідним краєм – Україною.

Але проводячи екскурсію для гуртківців молодшого шкільного віку, не слід забувати про те, що вони ще маленькі для серйозного викладення інформації про те чи інше місто. Для того, щоб екскурсія сподобалась юним краєзнавцям, слід також її «прикрасити» казковими чи фантастичними моментами, які зацікавлять і запам'ятаються гуртківцям. Наприклад, можна запропонувати дітям уявити, що місто – це окреме королівство, обов'язково називаючи його справжню назву, яке колись побудували могутні воїни – козаки, чи лицарі. Розповідаючи про монголо-татар, можна замінити їх «солов'ями-розбійниками», як у мультику про трьох богатирів і так далі. Архітектурні пам'ятники можна називати казковими чудесами архітектури, які були створені відомим чародієм архітектури, наприклад Олексієм Бекетовим чи іншим архітектором.

Працюючи з дітьми молодшого шкільного віку потрібно перетворюватися на казкаря, аніматора, добру фею чи чародія і тоді дітям простіше працювати з нами – дорослими, простіше та цікавіше запам'ятовувати матеріал. Так діти з більшим заохоченням уже в такому віці беруть участь у конференціях, конкурсах, геологічній олімпіаді. Це свідчить, що гуртківцями – краєзнавцями можна ставати не лише з п'ятого класу, а навіть раніше, бо любити Батьківщину ми вчимо дітей змалечку, а вивчення рідного краю – це вже любов до рідної землі, це вже патріотизм.

Під час роботи із сучасними дітьми потрібно було щоразу знаходити щось нове, цікаве та розвиваюче, тобто використовувати різного напрямку інноваційні технології. Про це та вже відомі вам форми вивчення рідного краю з молодшими школярами і йдеться у даній методичній роботі. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх вихованців. Це взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де дитина і керівник гуртка є рівноправними,

рівнозначними суб'єктами навчання (виховання). Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО ПРИРОДУ РІДНОГО КРАЮ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У процесі навчання в початковій школі учень вивчає різні навчальні предмети. Кожний навчальний предмет – це система наукових знань, адаптованих до вікових особливостей розумового розвитку дітей кожної вікової групи і загальних цілей навчання.

Краєзнавча ж робота в гуртках, як діяльність освітня, має величезний оздоровчий (зняття нервових перевантажень і стресів, фізіологічне зміцнення організму) і виховний (духовний розвиток, пізнання навколишньої дійсності, розширення кругозору) потенціал, зокрема у процесі:

- патріотичного виховання юних вихованців через формування їхнього інтересу до процесів, що відбувалися у минулому і в сучасний період;
- виховання почуття гордості за свій край і свій народ, шанобливе ставлення до народних традицій;
- естетичного виховання молодших школярів шляхом формування уміння спостерігати і здатності помічати красу рідної природи та культурних об'єктів;
- екологічного і трудового виховання гуртківців початкових класів через формування гуманного, відповідального ставлення до природи і праці людей;
- зміцнення бажання дітей брати посильну участь у природоохоронній діяльності своєї місцевості.

На виховний вплив краєзнавства вказували українські вчені М. Костриця та В. Обозний:

«Вивчаючи рідний край, оволодіваючи пошуково-дослідницькими навичками, здійснюючи свої маленькі відкриття, краєзнавці ознайомлюються з досвідом складних взаємовідносин природи і суспільства. Це безперечно приводить до самопізнання і самовизначення, а в кінцевому підсумку – до морального становлення особистості, її громадянської зрілості». [15] Систематична і цілеспрямована виховна робота у процесі краєзнавчої діяльності сприяє накопиченню молодшими школярами позитивного досвіду поведінки, при цьому створюються сприятливі умови для формування етичних якостей особистості дитини. Останнім часом обґрунтовано і справедливо утвердився погляд на єдність туризму і краєзнавства, де краєзнавство – змістова, а туризм – технічна складова єдиного процесу краєзнавчо-туристської діяльності (В. Обозний, А. Остапеч-Свешніков, О. Тімець). Туризм за природою своєю

неможливий без елементів пізнання рідного краю, неможливо подорожувати, нічого не дізнаючись про довкілля.

Заняття туризмом і краєзнавством стимулюють активніший вибір професії. Краєзнавча діяльність має практико-зорієнтовану спрямованість, що дозволяє з успіхом формувати професійні навички учнів.

Безперечно, що розвиток краєзнавства неможливий без туристичних походів та екскурсій, експедицій по рідному краю. Взаємопов'язаний і комплексний розвиток туризму та краєзнавства становить суть і зміст краєзнавчої роботи. «Туризм, – за визначенням В. Обозного – засіб, який допомагає реалізувати краєзнавчо-народознавчий напрям і активно впливає на формування здорового способу життя і високих моральних якостей людини» [24].

Саме завдяки краєзнавчому туризму діти мають можливість на власні очі побачити природну красу рідної землі, ознайомитися з традиціями свого народу, загартуватися як фізично, так і морально.

Гуртки краєзнавчого напрямку реалізують галузь «Природознавство» Державного стандарту початкової загальної освіти. Природознавство як навчальний предмет має інтегрований характер, синтезує знання з різних природничих дисциплін на основі ідеї єдності природи з урахування міжпредметних зв'язків у початковій ланці освіти і перспективних зв'язків із природознавчими предметами, що вивчатимуться в наступних класах.

Важливе значення серед природничих знань, які включені до програм з географічного та туристського краєзнавства для молодшої вікової групи, шкільного курсу «Природознавство», відіграють знання про природу рідного краю. Адже оточуюче середовище є невід'ємним компонентом природи, без якого неможливе життя на Землі, доступним об'єктом для пізнання молодшими школярами. У процесі оволодіння знаннями про природу рідного краю у молодшого школяра формується потреба до пізнання світу, спілкування з природою; ціннісне ставлення до рослин, розуміння взаємодії і взаємовпливу людини і рослинного світу, навички екологічно доцільної поведінки, розвивається пам'ять, мислення, емоційна сфера тощо. Вивчаючи природу рідного краю, вихованці оволодівають спеціальними методами пізнання природи (спостереження, дослід, практична робота), прийомами мислення.

У зв'язку з цим, перед керівником гуртків стоїть завдання домогтися, щоб вихованці молодшого шкільного віку засвоїли знання про природу рідного краю, могли вільно оперувати ними, застосовувати для вирішення навчальних та життєвих проблем, для розширення та поглиблення свого пізнавального досвіду. Чим більше дитина буде знати про природу рідного краю, тим більше любитиме і оберігатиме її.

Залучення молодших школярів до занять туризмом і краєзнавством є предметом наукових досліджень багатьох українських вчених. Зокрема, у дослідженнях Т. Байбари, О. Біди, О. Варакути, І. Жаркової, О. Савченко, А. Усової розглядається проблема формування природничих знань.

Навчальний матеріал про природу рідного краю - це ідеальний матеріал для створення проблемних ситуацій на заняттях з географічного та туристського краєзнавства, формування умінь досліджувати і спостерігати за рослинами, аналізувати, узагальнювати та робити висновки. Саме при вивченні природи у дітей виникає багато запитань: «Чому?», «Як?», «Звідки?».

У працях В. Гороценка, Ф. Кисельова, Т. Князевої, Є. Редкіної підкреслюється, що у процесі вивчення природи у педагога є можливість створити постійно зростаючу систему залучень вихованців до вирішення проблемних ситуацій, до самостійної пошукової діяльності.

Р. Петросова, Г. Пустовіт, В. Сухомлинський, В. Титова, К. Ушинський, К. Ягодовський у своїх працях зазначали, що використання на заняттях наочного матеріалу про рослини, дослідів, спостережень заохочує дітей до пізнання природи та викликає інтерес.

Дослідження стану шкільної практики навчання учнів природознавству засвідчило необхідність удосконалення процесу організації вивчення молодшими школярами природи рідного краю не лише на уроках, а і в гуртковій роботі.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

У дітей початкових класів наукові уявлення, поняття, знання значною мірою формують на основі чуттєвого сприймання навколишнього світу. Педагоги вчать дітей спостерігати за погодою, сезонними змінами в природі, аналізувати факти суспільного життя. Водночас юних вихованців залучають до посиленої трудової діяльності на благо рідного гуртка, села, міста, у школі. Навколишнє життя в усіх його проявах є важливим джерелом знань гуртківців, які ще навчаються в молодших класах.

З переходом до вивчення основ наук значення краєзнавчого елемента у змісті освіти зростає. Він органічно включається в уроки усіх шкільних предметів, гуртків краєзнавчого напрямку і виконує різноманітні дидактичні функції. В одному випадку краєзнавчий матеріал сприяє збудженню пізнавального інтересу, стає засобом створення проблемних ситуацій. У другому — виступає як засіб ілюстрації, унаочнення, наукових ідей, що підлягають засвоєнню. В третьому — служить засобом здійснення міжпредметних зв'язків, які діти будуть надалі вивчати у школі. [43]

Завдяки використанню краєзнавчого матеріалу в процесі вивчення суспільствознавства, учні глибше усвідомлюють основні риси і норми способу життя в суспільстві.

Видатний педагог В. О. Сухомлинський з цього приводу писав: «Та найголовніше питання, яке не давало мені спокою протягом усіх років роботи, це питання про те, як ввести маленьких школярів у великий світ суспільного життя, як домогтися того, щоб кожна дитина бачила не тільки своє село, місто, красу річки, на берегах якої пройшло її раннє дитинство, а й величезний, неосяжний світ своєї Батьківщини?» [33]

Краєзнавча робота вчить дітей відчувати напружений трудовий ритм країни, розуміти і правильно оцінювати факти і явища повсякденного життя.

Краєзнавство слід розглядати як багатогранну діяльність — освітньо-пізнавальну, пошуково-дослідну, суспільно-корисну.

Освітньо-пізнавальна робота організовується вчителями в школі, керівниками гуртків у закладах позашкільної освіти, і виконується всіма учнями в процесі вивчення основ наук. [16]

Пошуково-дослідна діяльність здійснюється переважно членами краєзнавчих об'єднань чи гуртків під керівництвом педагогів, місцевих краєзнавців, учених. Це - діяльність юних геологів, археологів, етнографів, географів, фенологів. Зміст і обсяг роботи юних дослідників зумовлений їхніми

інтересами, рівнем підготовки, наявністю відповідних об'єктів вивчення, можливостями вчителів.

Суспільно-корисна праця - це різнобічна діяльність вихованців в інтересах суспільства, насамперед виробнича праця. Крім того, це - турбота про стан кабінету, закладу, де проходять заняття, участь у громадській роботі, збереження та охорона природи, впорядкування населених пунктів, різні види шефства тощо.

Першоджерелами знань про навколишню дійсність і природне середовище є краєзнавчі об'єкти. За основними напрямками вивчення їх можна поділити на такі групи: адміністративно-політичні (населений пункт, район, область, також державні органи, органи громадського самоврядування, громадські організації), економічні (завод, шахта, транспортний вузол), історичні (пам'ятки, меморіали, заповідники), культурно-мистецькі (навчальні заклади, бібліотеки, театри, музеї, пам'ятки культури), природні (ліс, луки, гори, річки і водоймища та ін.).

Важливим джерелом знань є краєзнавча література: науково-популярна, довідники, путівники, статистичні збірники, місцева преса, власні спостереження та дослідження.

Краєзнавчі дослідження здійснюються за допомогою різноманітних методик: опрацювання краєзнавчої літератури — наукової, науково-популярної, художньої, архівів, місцевої преси; бесід і інтерв'ю у знатних людей, опитування старожиливі; спеціальних методик наукових досліджень - археологічних, етнографічних, фенологічних; складання таблиць, схем, діаграм, графіків, що характеризують економіку, культуру, природні умови краю; методики статистичної обробки матеріалів соціально-економічного характеру, спостережень за природою; використання технічних засобів - фотоапаратів, кінокамер, магнітофонів. [41]

В основі краєзнавчо-туристської роботи лежать такі принципи:

- Національно-патріотична спрямованість. Діяльність юних краєзнавців підпорядковується завданням формування у них світогляду, любові до праці, високих морально-вольових якостей, готовності відстоювати завоювання незалежної України.

- Науковість і посильність. У процесі краєзнавчої роботи в учнів формується система науково-природничих понять: вони засвоюють екологічні терміни, дізнаються про причини явищ, подій тощо. Важливо, щоб знання учнів ґрунтувалися не на емпіричному матеріалі, а були глибокими, ґрунтувалися на наукових основах. Краєзнавче вивчення здійснюється на основі добре опрацьованих методик і передбачає, не тільки засвоєння певних знань, а і збирання, узагальнення фактів багатогранного життя, спроби вироблення практичних рекомендацій, особливо в галузі охорони, раціонального використання і відновлення природних багатств, економії електроенергії,

сировинних матеріалів. Водночас слід подбати, щоб зміст і обсяг краєзнавчих досліджень був посильним для учнів, відповідав їх інтересам, віку і здібностям.

- Оптимальне поєднання дослідної і суспільно-корисної діяльності. У процесі краєзнавчої роботи учнів значне місце належить їхній суспільно-корисній діяльності. Глибшому розумінню учнями цінності виконаної роботи сприяє проведена ними дослідницька діяльність, у процесі якої вони переконуються в можливостях людини планомірно впливати на навколишнє середовище і змінювати його відповідно до життєвих потреб. Вивчення рідного краю органічно включає в себе суспільно-корисну працю як неодмінну умову формування у гуртківців активної життєвої позиції.

- Комплексність і систематичність. Краєзнавче вивчення має здійснюватись одночасно за всіма напрямками і протягом навчального року, і в літні місяці.

- Наступність у роботі здійснюється встановленням зв'язків між різновіковими краєзнавчо-туристськими гуртками юних географів-краєзнавців, туристами-краєзнавцями та підтриманням контактів з колишніми вихованцями гуртків, які живуть у рідному краї і за його межами. Вони часто допомагають у проведенні різних краєзнавчих та туристських змагань, зустрічаються з юними краєзнавцями.

- Гласність і змагання. Роботу краєзнавчих гуртків слід широко висвітлювати і пропагувати серед усіх членів колективу. Ефективними засобами гласності є масові заходи. Між гуртками слід організовувати змагання, обмін досвідом. [42]

Саме краєзнавча робота з гуртківцями початкової школи надає широкі можливості для закріплення дитиною в об'єктах Малої Батьківщини тієї інформації, що отримана нею на шкільних уроках і заняттях гуртків.

У цьому віці дуже важливо, щоб дитина вчилася самостійно долати посильні труднощі у ході краєзнавчих заходів, тоді в неї розвиватимуться не лише розумові здібності, але й вольові якості особистості, необхідні для виховання патріотизму. У процесі краєзнавчої роботи дитина формується як особистість у міжособистісному діловому спілкуванні однолітків; дитина вчиться у грі з використанням естетичних елементів; діяльність дитини в цьому процесі актуалізована, внутрішньо мотивована й осмислена.

Краєзнавча робота створює умови, за яких навчання дитини молодшого шкільного віку поєднується не лише з грою, але й з трудовою діяльністю, ручною працею, фізичним вихованням. [15]

Складний процес патріотичного виховання молодшого школяра здійснюється за допомогою різноманітних форм роботи, вибір яких залежить від змісту та завдань виховної роботи, вікових особливостей вихованців з

урахуванням основних напрямів діяльності молодших школярів. Одним із найбільш ефективних засобів патріотичного виховання є краєзнавство, оскільки навколишнє середовище оточує дитину від народження й протягом усього життя.

РОЗДІЛ 3
ФОРМИ РОБОТИ З ВИВЧЕННЯ РІДНОГО КРАЮ
ЮНИМИ КРАЄЗНАВЦЯМИ

Формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи рідного краю спрямоване на вирішення ключових завдань:

1) набути навичок спостереження і порівняння змін у природі в залежності від сезону; 2) виховувати почуття любові та дбайливе ставлення до природи, бажання зберегти та примножувати її багатства; 3) навчити учнів в художній формі висловлювати своє ставлення до прекрасного; 4) залучити учнів до ігрової та посиленої трудової діяльності.

У вихованців початкових класів наукові уявлення, поняття, і знання значною мірою формуються на основі чуттєвого сприйняття навколишнього світу. Навколишнє життя в усіх його проявах є важливим джерелом знань для молодших школярів і реалії нашого часу вимагають використовувати на заняттях гуртків цікаві, інтерактивні форми вивчення рідного краю. Оскільки у молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними для краєзнавчої роботи у виховному процесі є такі форми діяльності: (рис. 1.).

Рис. 1. Форми роботи з вивчення рідного краю з юними краєзнавцями.
[Систематизовано автором]

Слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської від слова «interact», де «inter» - взаємний, «act» - діяти. Таким чином інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це спільна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен гуртківець відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. [15]

Суть інтерактивного навчання в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії усіх учнів. Це взаємонавчання, де і вихованець і педагог є рівноправними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, що вони знають, вміють і здійснюють. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створення атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу.

Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншим, так і однієї думки над іншою. Під час інтерактивного навчання гуртківці вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення, що позитивно впливає не лише на накопичення нових знань програми, а й загальному розвитку дитини молодшого шкільного віку.

3.1. Екскурсії.

При моделюванні екскурсії для молодших школярів слід керуватися тим, що у них більше розвинута наочно-образна пам'ять. Вони краще і швидше запам'ятовують і міцніше зберігають в пам'яті конкретні, яскраві факти і події. Спостереження за змінами барв у природі, за пробудженням рослинного світу дають дітям не тільки нові відомості про життя природи, виховують у них почуття прекрасного.

Характерною особливістю дітей всіх вікових груп початкової школи є емоційність і допитливість, прагнення перевірити, випробувати свою силу і спритність, бажання фантазувати, відкривати таємниці і прагнути до чогось незвичайного, далекого і прекрасного.

Надзвичайно сильний емоційний та естетичний вплив на дитину має природа. Дитина відчуває природу в русі, в конкретних діях. Тому під час екскурсії в природу бажано залучати учнів до ігрової та посильної трудової діяльності. В. О. Сухомлинський доводив, що природа сама собою не виховує, а виховує лише активна взаємодія дитини з нею. А ще він сказав: «Навчайте граючись, а граючись навчайте». [32]

Під час екскурсій в природу слід проводити ігри на місцевості, різні цікаві конкурси тощо.

Екскурсія – це одна з форм навчання, виховання. Процес навчання реалізується в природі під час безпосереднього спілкування гуртківців з об'єктами і явищами природи та очевидними взаємозв'язками і залежностями між ними. Класифікація екскурсій здійснюється за двома ознаками: обсягом власне предметного змісту теми екскурсії та його місцем у структурі вивчення курсу (вступний, поточний, підсумковий). Розробка методики організації і проведення екскурсій рідним краєм здійснюється на основі загальних дидактичних закономірностей, але з урахуванням особливостей екскурсії взагалі і конкретно кожного її виду. Ефективність екскурсії насамперед залежить від підготовки її керівником гуртка (можна залучати і самих дітей). Ця робота

здійснюється у такій послідовності: визначення теми, виду екскурсії, складання змісту та його конкретизація відповідно до тих об'єктів, які є на місці екскурсії, визначення освітньої, розвивальної і виховної цілей конкретної екскурсії, розробка методики її проведення, підготовка вихованців, підбір необхідного обладнання. [35]

Освітньою метою екскурсії є формування в учнів уявлень та понять про об'єкти і явища природи чи об'єкти культурно-архітектурної, історичної спадщини рідного населеного пункту, їх взаємозв'язки і залежності, які передбачені змістом теми, а також засвоєння вихованцями тих власне предметних розумових умінь та умінь раціональної навчальної діяльності, які об'єктивно і необхідно сформувати у конкретній темі. Специфіка поточної однотемної екскурсії зумовлена тим, що засвоєння кожного елементу знань починається з безпосереднього сприймання реальних об'єктів на місці їх проведення. Предмети і явища конкретизують мікроструктуру екскурсії. Приклад за темою "Орієнтування за місцевими ознаками. Компас". Вступна екскурсія, як правило, багатотемна. Вона передує вивченню розділу. Основна дидактична мета – у здобутті учнями чуттєвого досвіду як основи для оволодіння системою понять, яка буде формуватися в учнів під час вивчення окремих тем і розділу в цілому. Особливістю такої екскурсії є те, що учні сприймають і запам'ятовують конкретний фактичний матеріал про предмети і явища. Процеси пізнання, які здійснюються під час екскурсії – відчуття: сприймання ознак, властивостей конкретних об'єктів є першим етапом засвоєння загальних уявлень, понять, які формуватимуться надалі. За дидактичною суттю – це заняття навчально-тренувальне, або засвоєння нових знань, умінь і навичок. При підготовці до екскурсії визначаються об'єкти, за якими вестимуться спостереження, і зміст спостережень. [28]

Керівник екскурсії знайомить гуртківців з темою екскурсії, розподіляє серед них обов'язки, за необхідності об'єднує дітей у групи.

План екскурсії передбачає такі етапи:

1. Мета і завдання. Керівник гуртка нагадує тему, головну мету і завдання екскурсії, порядок ознайомлення з об'єктами.

2. Коротка вступна бесіда, спрямована на активізацію вже здобутих гуртківцями знань.

3. Наочний показ, демонстрація об'єктів, розповідь керівника екскурсії.

4. Самостійна робота вихованців: проведення конкурсів, ігор.

5. Підведення підсумків, узагальнююча бесіда, можливе нагородження учасників екскурсії за їх уважність, творчість, ініціативу.

При проведенні екскурсії позиція дитини у формуванні ціннісного ставлення до рідного краю, його природи повинна бути не як стороннього спостерігача, а зацікавленого дослідника, активного охоронця природи, її багатств. Окрім того юний гуртківець повинен відчувати особистісну відповідальність за доручену справу. [11]

Під час перебування в природі можна провести спостереження за погодою. А саме:

- виявити, як гріє сонце;

- описати стан неба. Визначити тип хмар;
- визначити, які були опади протягом дня: сніг, дощ, град, роса, туман, іній;
- визначити, з якої сторони дме вітер;
- спостерігати атмосферні явища: грім, блискавку, веселку та ін. (Якщо ці явища трапилися під час екскурсії.)
- обговорити з вихованцями народні погодні прикмети. Використати їх у своїх спостереженнях. [21]

Екскурсії в природу допоможуть дітям молодшого шкільного віку здобути конкретні знання про тваринний і рослинний світ рідного краю, ознайомитися з найбільш поширеними в даній місцевості деревами, кущами, трав'янистими рослинами, тваринами і птахами. Спостерігати і вивчати тваринний світ рідного краю безпосередньо у природі набагато важче ніж рослинний, бо не завжди можна побачити тварин, які водяться в місцевих лісах, тому тут на допомогу нам приходять екскурсії до екопарку, музею природи.

«Червоною ниткою» під час проведення прогулянок чи екскурсій в природу повинна проходити ідея охорони природи.

Керівник повинен так побудувати екскурсію, створити такі умови, щоб картини рідної природи викликали у дітей радісні почуття від зустрічі з її красою, навчити їх слухати музику лісу, спів трави, бачити танок сніжинок, падаючого листя, насіння (тут у допомозі стануть казкові історії).

При вивченні особливостей кожної пори року, юні гуртківці повинні відчувати неповторність і циклічність природних явищ та встановити зв'язок між ними. [2]

Проводячи екскурсії в природу слід пам'ятати, що це діти молодшого шкільного віку і потрібно враховувати їх фізичні можливості. Діти порівняно легко втомлюються, отже, екскурсія не повинна бути тривалою.

При проведенні екскурсії керівник повинен дотримуватися певних правил її проведення, які законодавчо викладені у «Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю», затверджених наказом Міністерства освіти і науки України 02.10.2014 № 1124 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27 жовтня 2014 р. за № 1341/26118).

Допустимі норми фізичного ходового навантаження на дітей молодшого шкільного віку (учнів 1-4 класів):

- екскурсія в природу – не більше 1 години власне руху (не більше 2–3,5 км);
- туристська прогулянка – від 1 до 1,5 годин власне руху (не більше 3–3,5 км);
- одноденний туристський похід – від 2 до 2,5 годин власне руху (4–4,5 км).

Екскурсії з молодшими школярами формують самостійність під час спостережень за об'єктами природи, стимулюють їх розумову і творчу пізнавальну діяльність. Вони мають велике значення для розвитку творчих почуттів, оскільки вони привертають увагу до краси рідної природи, до багатств фарб, звуків, краси форм тощо.

Спілкування з природою через екскурсії допомагає вихованцям гуртків молодшого шкільного віку зрозуміти такі життєво важливі поняття, як роль людини в долі природного оточення, взаємозв'язок і взаємозалежність

суспільства і природи, стійкість природних угруповань, формують культуру поведінки та активну життєву позицію в питаннях охорони природи.

Окрім того екскурсії в природу мають велике оздоровче, навчальне і виховне значення.

Підсумкова екскурсія буває багатотемна. Вона проводиться після вивчення розділу і усього курсу навчальної програми. Її основні дидактичні цілі – конкретизація, розширення, поглиблення, застосування і систематизація знань, умінь і навичок, які засвоюються гуртківцями в конкретних темах тієї чи іншої програми гуртка.

Вивчення рідного краю найбільш ефективно під час проведення екскурсії в ліс, на річку, парк, по місту, або окремому району міста. Об'єктами спостереження повинні стати найбільш поширені рослини, тварини, об'єкти історичної та культурної спадщини, пам'ятники. [36]

Під час екскурсії на природу вихованці знайомляться з її видовим складом, з природними угрупованнями, з ланцюгами живлення. Значна увага приділяється охороні природи, видам, які занесені до Червоної книги. Екологічні екскурсії мають свою специфіку, яка полягає в тому, що під час екскурсії вирішуються і екологічні проблеми. Учням можна доручити виконання будь-якої корисної роботи, яка спрямована на виявлення порушень у природі. Це забруднення місця екскурсії, стан рослинного покриву, сліди діяльності людини та інші. Тематика таких екскурсій передбачає їх проведення в парках та скверах міста, в лісову зону недалеко від міста. Вона, наприклад, має такі назви: «Людина та природа», «Тварини та людина», «Птахи міста», «Вплив людини на навколишнє середовище» та інші.

На екскурсії містом, слід не забувати, що інформація може бути ще досить серйозною для сприйняття її гуртківцями молодшого шкільного віку, тому завдання керівника екскурсії таку інформацію спростувати і представити дітям у більш доступній формі.

3.2. Ігри.

Гру не дарма називають королевою дитинства. Без неї дітям жити невесело і не цікаво. Гра – засіб багатогранний. Це і самостійна діяльність, яка сприяє всебічному розвитку особистості, і засіб формування та згуртування колективу, і метод організації інших видів діяльності, і емоційний стан, і засіб спілкування.

Граючись, не лише гуртківці молодшого шкільного віку із задоволенням вчаться, легко запам'ятовують те, на що марно витрачається багато годин «зубріння» у школах, а й дорослі вихованці гуртків не відчують труднощів при ознайомленні зі складними абстрактними поняттями, які, можливо, вперше чують на заняттях гуртків.

Виховне значення гри, її всебічний вплив на розвиток дитини важко переоцінити. Гра органічно притаманна дитячому віку і при вмілому керівництві з боку дорослих здатна творити чудеса. Лінивого може зробити працелюбним, незнайку – знаючим, невмілого – умільцем, невпевненого – сміливішим. [9]

За метою, яку потрібно досягти під час заняття з краєзнавства ігри можуть бути: інтелектуальні, навчальні, тренувальні, пізнавальні, творчі, узагальнюючі. Серед ігрових прийомів, що використовуються на краєзнавчих заняттях популярними можуть бути кросворди, ребуси, вікторини, загадки, турніри, диктанти, квести, інші інтерактивні технології, такі як:

Робота в малих групах (дає змогу набутися навичок спілкування та співпраці). За умов роботи в групах всі вихованці гуртка можуть отримати можливість говорити, висловлювати власну думку. Робота в парах дає можливість гуртківцям подумати, обмінятися ідеями з партнером, вона сприяє розвитку навичок спілкування, критичного мислення, вміння переконувати і вести дискусії. Під час роботи в групах можна виконати завдання, на які в іншому випадку потрібно було б більше часу. [25]

«Коло ідей» (метою заняття є залучення всіх до обговорення певної проблеми). Необхідно поставити дискусійне питання, розбити гуртківців на групи і вислухати версії кожної групи по черзі, а під час обговорення теми скласти на дошці список усіх зазначених ідей.

«Акваріум» (такий вид діяльності на занятті допоможе вдосконалити навички роботи в малих групах). Вихованці розбивається в групи по 4-5 осіб. Групи утворюють коло, а одна з них отримуючи завдання, сідає в середину кола (акваріум), де на протязі 5 хвилин обговорює запропоноване їм завдання, інші слухають. Потім усі обговорюють думку групи, погоджуючись з ними, чи заперечуючи. У центр сідає наступна група і так по черзі.

«Мозковий штурм» (ефективний метод колективного обговорення, пошук рішень, що спонукає гуртківців проявляти свою уяву і творчість, що досягається шляхом вільного вираження думок всіх учасників і допомагає знаходити кілька рішень однієї проблеми).

«Навчаючи –учусь» (спонукає дітей взяти активну участь і передати свої знання іншим).

«Мікрофон» (надає можливість кожному сказати щось швидко, але по черзі, висловлюючи свою думку чи пропозицію).

Рольова гра «Імітація» (імітує реальність, шляхом «проживання ситуації» в ролі, яка дісталась дитині та надає можливість діяти, як насправді).

«Ток-шоу» (розвиває вміння публічного виступу та дискутування).

«Ажурна пилка» (дає можливість працювати разом, щоб засвоїти значну кількість інформації за короткий час, а також заохочує допомагати один одному).

«Сходження на вершину» (дає можливість проявити знання і піднятися на імітовану вершину слави)

«Підбери пору» (дітям пропонуються властиві певній порі року, чи місяця природні та погодні умови, а вони повинні правильно назвати її).

«Знайди зайвий об'єкт» (так юні краєзнавці можуть шляхом відсортування зайвого, засвоювати притаманні тій чи іншій сфері об'єкти живої чи неживої природи). [31]

3.2.1. Кросворди, як інтерактивний засіб вивчення рідного краю.

В процесі ознайомлення із програмою гуртка вихованці, особливо молодшого шкільного віку, стикаються із новою інформацією, якої ще не чули у школі. Тому практичною проблемою, яка постає перед керівником гуртків, є створення умов і мотивації для зацікавленості своїх вихованців у пізнанні нової теми, чи перевірки її засвоєння.

Використання дидактичних ігор у навчальному процесі дає можливість підійти по-новому до вирішення цієї проблеми. Будь-яка дидактична гра містить ігрове і навчальне завдання. Ігрове завдання дитина вирішує за умовами гри, а навчальне завдання задане педагогом і скеровує гуртківця на оволодіння певними знаннями, вміннями і навичками. [10]

Привнесення ігрового елемента робить процес навчання нетрадиційним, цікавим і ефективним. Як дидактичну гру для вивчення нового матеріалу можна запропонувати тематичний кросворд.

Кросвордом називатимемо створену для досягнення певної дидактичної мети логічну головоломку, суть якої полягає у заповненні комірок сітки словами-спеціальними термінами за визначеними правилами. (Див. додаток А).

Як правило, слова, спеціальні терміни слід відгадати, скориставшись їх визначеннями, наведеними в кросворді. Для успішного застосування кросворду на заняттях гуртків педагогу бажано забезпечити такі умови:

- доступність кросворд-тесту для гуртківців, тобто врахування під час його складання вимог робочої навчальної програми, рівня попередньої підготовки і вікових особливостей гуртківців;
- достатнє мотивування дітей для роботи на найкращий кінцевий результат, в даному випадку – повністю розгаданий кросворд-тест або продуманий, оригінальний і цікавий кросворд-проект;
- позитивну емоційну обстановку на занятті;
- наявність елементів змагальності між гуртківцями для активізації пізнавальної діяльності;
- обговорення відповідей на запитання кросворд-тесту і спільне з керівником оцінювання розроблених дітьми кросворд-проектів. [5]

Основна увага в кросворді повинна приділятися формулюванню запитань. Проблема формулювання запитання – це проблема розвитку високоякісного мислення. Якісно сформульоване запитання допомагає встановити і зрозуміти невідомі раніше аспекти явищ, які вивчаються, або повторюються. Правильна відповідь на таке запитання свідчить про глибоке розуміння вихованцем гуртків навчального матеріалу.

3.2.2. Ребуси.

Ребус - загадка, у якій слова або фрази, що розгадуються, зображено у вигляді комбінації зображень, фігур, композицій з букв і т.інш. Саме слово "ребус" походить від латинської фрази "Non verbis sed rebus", що означає "Не словами, а за допомогою речей". Загалом, термін "rebus" асоціюють з латинським словом *rebis* (перетворення). [46] (Див. додаток Б).

Як же правильно та самостійно скласти ребуси? Тут піде мова про просту та ефективну методику самостійного складання оригінальних ребусів.

Отже, перш за все, оберіть слово або фразу, яку належить зашифрувати. Напишіть її на аркуші паперу або за допомогою комп'ютера. Оскільки правилами ребусів розділові знаки і пропуски не враховуються, всі букви і слова пишуться зливо (без пробілів, ком, і та ін.).

Прочитайте кілька разів написане зліва направо, а потім у зворотному порядку. Спробуйте відшукати знайомі слова, що складаються, як правило, з двох-п'яти букв. Зверніть увагу на можливі збіги слів з назвами нот. Позначте букви, що збіглися з окремими словами кольоровим маркером, або просто обведіть. Зробіть невеликі виноски нижче або вище написаного початкового слова та спробуйте схематично зобразити отримані слова. Зверніть увагу, що не всі слова піддаються прямій і зрозумілій візуалізації. У ситуації, коли одне і те ж поєднання букв початкового слова входить повністю або частково в різні слова, позначайте всі можливі варіанти. [12]

Далі, позначте у початковому слові фрагменти, що збігаються з прийменниками "на", "над", "під", "в", "у", "за", "перед", "та", "коло", "біля", "при", "до", "від", "з", "по". Зверніть увагу на можливість використання в ребусі букв що стоять як по різні боки від прийменника (АнаБ), так і по одну (наБА). Також позначте фрагменти, що збігаються зі словами "пара" та "пів".

Найбільш складним етапом складання ребуса є пошук слів, які входять у початковий текст частково. Ще раз прочитайте кілька разів початкове слово зліва направо і в зворотному порядку, але тільки блоками по одній, дві, три і чотири літери поспіль. Постарайтеся підібрати слова, що починаються або / і закінчуються цими буквами. Всі отримані слова позначте і зробіть відповідні виноски. Відкинуті літери позначайте комами, відповідно до правил. Так само спробуйте відшукати слова, що входять у початкове слово після видалення (заміни) однієї або декількох букв. Не забувайте, що поганим "тоном" вважається якщо в слові відкидається більша кількість букв ніж залишається.

Нарешті, послідовність (як правило, з трьох і більше) букв початкового тексту, яка залишилася невідмічених, можна спробувати замінити зображеннями, що містять такі літери в довільному порядку. У такому випадку у виносці з відповідним зображенням, пишуть номери використаних букв (наприклад, цифри 7,4,3,9 біля зображення Чебурашки відповідають слову "шуба"). [27]

На завершення, переглянувши всі зроблені позначки і виноски, відбираються найбільш вдалі елементи, з яких складається ребус. Різноманітність використаних елементів робить ребус більш цікавим, хоча й ускладнює процес розгадування.

Вдалим можна вважати ребус, в якому присутні зображення близькі за змістом і характером до початкового слова або фрази. При складанні ребуса обов'язково враховується специфіка цільової аудиторії. Дитячий ребус, наприклад, не повинен містити складних для розуміння зображень, не відповідних віку.

3.2.3. Вікторини.

Вікторина – пізнавальна гра, яка складається з запитань і відповідей з різних категорій, поєднаних загальною темою. (Див. додаток В.)

Запитання відбираються з урахуванням віку та рівня знань учасників. Виховна цінність вікторини полягає в тому, що вона розвиває винахідливість і активність гуртківців, розширює їх світогляд, сприяє розумовому вихованню, розвитку пізнавальних інтересів і творчих здібностей, кмітливості, допомагає виявляти знання дітей в тій чи іншій галузі науки, збільшує емоційний тонус, сприяє кращому засвоєнню змістової інформації вікторин. [16]

Мета вікторини - розвиток пізнавальних інтересів вихованців гуртка, підвищення рівня їх інтелектуального розвитку, активності та самостійності, формування знань про рідний край.

Успіх у вікторині залежить від вдало складених питань і ступеня активності учасників. Питання можуть ставитися усно і письмово. Питання, які складаються в письмовій формі, яскраво оформлюються на великому аркуші паперу, ілюструються малюнками і передчасно вивішуються для загального ознайомлення. Інтерес до таких питань збільшується, коли гуртківці беруть участь не тільки в їх оформленні, а й в складанні, а також коли питання пробуджують творче мислення дітей, є посильними і цікавими для них. [1]

Обов'язкова вимога до відбору питань для вікторини - чітке і ясне їх формування. Ступінь складності, кількість питань, що пропонується залежить від віку учасників вікторини, їх підготовленості та розумових здібностей.

Підготовчий етап

1. Вибирається тема для змісту вікторини.
2. Визначаються цілі та завдання проведення.
3. Визначаються критерії та умови визначення переможців.
4. Визначається дата, місце, хід та час проведення вікторини.
5. Створюється творча група та розподіляються обов'язки між її членами.
6. Складається план підготовки і проведення вікторини.

До складу журі входять старші вихованці гуртків закладу та їх керівники, методисти. Творча група з керівників та гуртківців залучає до підготовки вікторини якомога більше учасників. Вона готує питання, виробляє умови проведення вікторини, встановлює нагороди для переможців, піклується про різноманітне оформлення об'яв, оголошень і спеціальних урн для відповідей на питання, визначає де і коли буде проходити вікторина.

Перед початком проведення вікторини один із членів журі ознайомлює з правилами вікторини. Якщо вікторина ведеться усно то допускаються обговорення деяких питань, що дає учасникам можливість обмінятися своїми думками. Якщо діти не можуть відповісти на задане питання, необхідна тактовна допомога їх керівника гуртка. Коли вікторина проводиться в письмовій формі, відповіді кладуть в урну чи здаються членам журі. Через визначений термін часу прийом відповідей припиняється. Журі перевіряє відповіді і встановлює переможців.

Наприкінці проголошують підсумки вікторини, особливо відзначаючи вдалі і достатньо повні відповіді, а також труднощі в підготовці, недоліки проведення вікторини і вказують шляхи усунення таких проблем в майбутньому.

3.2.4. Загадки.

Загадка - це не тільки гра, а також засіб виховання, навчання, розвитку дітей, вправа в міркуванні, в умінні доводити. (Див. додаток Г)

Загадка - мудраване, хитре питання, в якому те, що загадано, завжди ховається під "маскою", а про предмет загадування лише натякається.

Специфікою загадок є те, що в них у завуальованій формі зашифровано якийсь предмет чи явище, первісне значення якого треба відшукати. Щоб їх розгадати потрібно вміти бачити спільне в конкретному й абстрактному, а метафоричні образи загадки замінювати реальними.

Загадки є ефективним засобом розвитку мислення, збагачення словникового запасу гуртківців молодшого шкільного віку. Відзначимо, що загадка активно функціонує як засіб уважності, тямущості, дитячої фантазії, випробовування розумових здібностей.

Використовувати загадки можна з будь якою метою: ознайомлення з новою темою заняття, її закріплення, розважальна хвилинка на занятті, при перевірці знань у розробці робочих зошитів.

3.2.5. Турніри.

Методика проведення турнірів має специфіку і суттєво відрізняється від усіх інших форм позашкільної роботи. Турнір – це особлива рольова гра, у якій учні вчаться спілкуватися, працювати в команді, отримують неоціненну практику доводити опонентів свою точку зору в наукових дискусіях.

Головна відмінність турніру від інших форм змагань полягає в тому, що це – командне змагання. Структура турніру така, що дозволяє перевірити рівень і глибину знань кожного учасника. Разом з тим турнір учить вихованців працювати в команді, що повинна побудувати власну тактику й стратегію виступу, створити внутрішньо сприятливі колективні відносини. [6]

Крім того, завдання турнірів принципово відрізняються від інших змагань, оскільки не мають однозначного рішення. При підготовці до турніру гуртківцям доводиться додатково знайомитися із цікавою інформацією, консультуватися з науковцями та вивчати спеціальну літературу.

Турніри як особлива форма вимагають особливої підготовки. Вони проходять у вигляді боїв (раундів), у яких учасники беруть участь у наукових дискусіях у ролі доповідача, опонента й рецензента. [8]

Як же готуватися до цього змагання?

I. Необхідно ретельно вивчити правила проведення турніру. Варто докладно розповісти про це вихованцям, щоб для них не було несподіванок.

II. Кожний учасник протягом бою виконує кілька функцій і його належить підготувати до виконання кожної з них.

III. Керівник гуртка (команди) повинен допомогти підготувати доповіді для турнірних боїв.

IV. Починати підготовку команди треба з того, щоб навчити дітей «говорити» - чітко й коректно висловлювати свою точку зору. Кожний учасник обов'язково повинен висловитися про доповідь товариша, вказати на недоліки і так визначити, хто з них більше підходить до виконання тієї чи іншої ролі в турнірі відповідно до індивідуальних можливостей.

Звичайно це досить складно починати із дітьми молодшого шкільного віку, але можна спробувати зробити це на рівні знань даної вікової групи, не виходячи за межі гуртка, а потім спробувати з іншими групами гуртків позашкільного закладу.

V. У команді обов'язково слід виділити лідера, який міг би вчасно мобілізувати команду до роботи та приймати стратегічні рішення (в даному випадку, на початковому рівні знадобиться підтримка і підказки керівника гуртка).

VI. Потрібно ретельно розробити стратегію й тактику поведінки команди з урахуванням умінь кожного її члена, продумати, як і в якому порядку буде доповідатись кожне завдання.

VII. Основна форма проведення турніру – бої, які проходять у вигляді дискусії. Кожна команда складається із 3-5 учасників. У кожному бою беруть участь кілька команд, що виступають у ролі доповідача, опонента та рецензента.

Бій складається із трьох дій, у яких відбувається зміна ролей. Під час підготовки важливо допомогти гуртківцям розібратися в особливостях кожної ролі.

Доповідач викладає суть рішення запропонованого завдання, звертаючи увагу слухачів на основні ідеї та висновки.

Опонент відзначає позитивні й негативні моменти рішення завдання доповідачем, робить критичні зауваження до доповіді, ставить питання, які характеризують основні недоліки й помилки в розумінні проблеми, але виступ опонента не повинен зводитись до викладу власного рішення проблеми.

Найбільш складним є виступ у ролі рецензента. У більшості випадків діти не розуміють її, зводять свій виступ до додаткового опонування. Рецензент дає коротку оцінку виступам доповідача й опонента. Він повинен показати своїм суперникам та членам журі, наскільки якісно доповідач і опонент упоралися зі своєю роллю.

Після виступів команд учасникам надається можливість виступити із заключним словом, під час якого коротко оцінити свій виступ та виступи інших команд.

Отже, турнір – відносно новий вид змагань серед школярів (хоча, якщо проаналізувати олімпіаду юних геологів, яка вже більше 40 років проводиться станцією юних туристів, то можна відмітити певні елементи турніру, де присутні в основному доповідачі і, інколи, опоненти. Різниця ще в тому, що турнір – це саме командна гра-змагання). В турнірі учасники, крім фундаментальних знань, повинні демонструвати своє критичне мислення, вміння вирішувати певні наукові проблеми та доводити свою правоту в дискусії з іншими учасниками. (Див. додаток Д)

3.2.6. Диктанти.

У молодшому шкільному віці вже починають закладатися основні знання та формуються вміння, від яких залежить результат знань та навичок з краєзнавства у майбутньому. У цьому віці виникає природна потреба все зрозуміти, з'ясувати, пояснити. У підтримці зацікавленості до навчання важливу роль відіграє систематичний контроль знань, але не зовсім схожий на шкільний (хоча і в школі цей метод досить широко використовується). Серед різноманітних форм та видів контролю якості знань, одну з найкращих результативність дає проведення диктантів, які сприяють міцному і свідомому оволодінню новим матеріалом. Вони дають можливість встановлювати логічні зв'язки між різними поняттями, термінами, формувати знання в цілісну систему, поглиблювати розуміння різних закономірностей. Цей вид роботи дозволяє контролювати якість засвоєння краєзнавчих та туристських термінів з теми, а також закріплювати нові знання. [5]

Диктанти – це не лише один із прийомів організації навчальної та виховної діяльності на занятті, в процесі якої гуртківці письмово відтворюють сприйнятий ними на слух текст, а й продукт цієї діяльності – різновид письмової роботи. Він сприяє організації ритмічної колективної роботи всієї групи над одним текстом, дає можливість використовувати для цього тексти з оптимальними для певних умов характеристиками краще, ніж деякі інші прийоми, забезпечує зворотну інформацію, отже, є засобом навчання і контролю. Якщо на індивідуальне опитування витрачаються години, то на диктант для перевірки за картою тих самих об'єктів – 4-5 хвилин, а на його перевірку – 5-6 хв. (Див. додаток Е)

Слід зазначити, що диктанти не є основною формою перевірки знань учнів у практичній діяльності керівника гуртків. Ця форма застосовується в поєднанні з іншими формами перевірки знань і умінь.

В педагогічній практиці керівники гуртків використовують різні види диктантів.

Словниковий (термінологічний) диктант.

Педагогу важливо детально продумати питання ще на етапі розробки такого диктанту. Вони не повинні бути двозначними, містити певні неточності тощо. Оскільки, вихованцям необхідно дати письмову відповідь, яка, як правило, складається з одного слова (терміну).

Диктант тест. З кількох запропонованих відповідей учні повинні вибрати і записати правильну.

Диктант «Мовчанка». Керівник гуртка, мовчки, без жодних коментарів, демонструє певний наочний матеріал, наприклад колекцію мінералів і гірських порід. Гуртківці повинні вміти візуально розрізнити його. Відповіді можуть бути письмовими або усними, індивідуальними або фронтальними.

Графічний диктант. Педагог називає, наприклад, корисні копалини, поширені на території рідного краю, а діти записують у вигляді умовних знаків, графічно. Або ж можна провести графічний диктант в наступному вигляді – вчитель диктує напрями (схід, захід...), гуртківці малюють їх стрілками і буквами проставляють сторони горизонту.

Вибірковий диктант. Це письмова робота, в процесі якої вихованці з продиктованого тексту вибирають і записують слова, словосполучення, які характеризують той чи інший краєзнавчий об'єкт, природне явище, геологічні процеси тощо.

Вибірково-розподільний диктант. Це письмова робота, при виконанні якої проводиться не лише вибірковий запис тексту, але й розподіл записаного на групи.

Цифровий диктант. Керівник гуртка на дошці записує вірні відповіді. Це можуть бути поняття, топографічні значки та ін. Обов'язково необхідно пронумерувати ці відповіді (у кожного варіанту номер буде різнитися). Потім диктує питання до них. Гуртківці повинні вказати на вірне твердження відповідною цифрою.

Картографічний диктант. Педагог диктує назви фізико-географічної карти (або економічної, якщо гуртківці вже оволоділи знаннями про неї), яку діти повинні позначити цифрами на контурній карті.

Топографічний диктант. Суть даного диктанту зводиться до того, що керівник вказує масштаб, напрям, відстань, а учні повинні прокласти маршрут за допомогою олівця та лінійки.

Диктант «Закінчи речення».

Вихованці записують в стовпчик номери (від 1 до 11). Педагог зачитує список з десяти речень, які мають закінчену думку. Вона може бути істинною або помилковою. Завдання гуртківців поставити навпроти кожного номера + або – залежно від істинності даного висловлювання, на думку дитини. [40]

3.2.7. Квест.

Що таке квест? Назва «квест» походить від англійського слова quest, що означає «пошук», «пошуки пригод». Сьогодні квест у закладі позашкільної освіти – це гра, основним принципом якої є покрокове виконання заздалегідь підготовлених завдань. Квести можуть бути командними або індивідуальними. (Див. додаток Є)

Які види квестів існують?

Ескейп рум передбачає пошук виходу з одного чи кількох приміщень за допомогою захованих підказок. Зазвичай має обмеження у часі. Найчастіше – 1 годину.

Квест у реальності передбачає повне занурення в сюжетну лінію, яка базується на змісті відомих книг, фільмів або комп'ютерних ігор. Різновидом квесту в реальності є *екшн-квест*, який базується на виконанні учасником активних дій, спрямованих на досягнення певної мети.

Квест-перфоманс заснований на взаємодії команди гравців з акторами (керівники гуртків, спостерігачі), які грають ролі як позитивних (направлення у вірному напрямі, підказка), так і негативних персонажів (слідкують за порушеннями правил та штрафують). Головним принципом тут є не пошук підказок, а вплив на сюжет шляхом прийняття рішення на основі аналізу ситуації.

Морфеус. Це особливий жанр квесту, в якому виконувати завдання гравці мають із зав'язаними очима. Але такий вид квесту не зовсім підходить для занять гуртків.

Що таке *квест-заняття*?

Це заняття, на якому гуртківцям пропонується у формі квесту, тобто пошукової (часто пригодницької) гри виконати низку різноманітних логічних дій, спрямованих на отримання кінцевого результату. [5]

Квест-заняття стимулює розвиток логічного мислення, привчає дітей розмірковувати над завданням, різнобічно оцінювати ситуацію, аналізувати інформацію з точки зору значимості, важливості та необхідності, дозволяє пов'язувати матеріал кількох предметів, залучаючи логіку і критичне мислення.

До того ж він дає можливість дітям відчувати себе безпосередніми учасниками навчального процесу, а не залишатися спостерігачами і споживачами інформації, пропонованої керівником гуртків.

Емоційність процесу, пов'язана із отриманням результатів і проходженням етапів квесту, сприяє кращому запам'ятовуванню інформації.

Де провести квест-заняття?

Провести таке заняття можна як на свіжому повітрі – у дворі закладу, на стадіоні, у парку, на екскурсії, так і в приміщенні – у кабінеті, в спортивній залі, в музеї тощо.

При цьому завдання головоломки можуть бути різними: розшукати предмети, розв'язати задачу, відповісти на запитання, знайти певні предмети, розшифрувати правило, цитату, фінальну тему заняття, розшукати вихід з приміщення, знайти людину, яка відповість на запитання тощо. [5]

Чим відрізняється структурно квест-заняття від шкільних уроків?

Структура квест-заняття зазвичай є такою:

- організаційна частина;
- мотивація навчальної діяльності;
- актуалізація опорних знань;
- проходження квесту;
- підбиття підсумків і обговорення результатів роботи.

Які етапи підготовки пізнавального квесту?

- Визначення теми і мети квесту.
- Підготовка сюжету.
- Визначення ролей учасників.
- Формулювання завдань.
- Пошук джерел інформації, якими користуватимуться гуртківці.
- Створення системи оцінювання.

Послідовність проходження квесту на занятті (екскурсії): завдання → запитання → пошук відповіді → аналіз отриманої інформації → перехід до наступного запитання.

Тема заняття має бути сформульована таким чином, щоб одразу захопити своїм змістом і зробити зрозумілими сферу пошуку та подальші кроки. Тут має бути присутній ігровий елемент, але в той же час має бути зрозумілою проблема.

Відповідно до сформульованої мети заняття і теми квесту треба об'єднати вихованців у групи, чітко визначивши при цьому обов'язки, права, особливості створеної ситуації, кінцеву мету. Цікавості такому заняттю додасть конкуренція між групами.

Обов'язковою умовою вдалого проведення квест-заняття чи екскурсії є спільність дій гуртківців. Шукаючи відповіді на запитання, розв'язуючи задачі, розгадуючи загадки, вони не тільки самі вчаться, а й вчать одне одного, обмінюються досвідом і знаннями, розважаються. Спільність дій сприяє й тому, що інформація, яка була невідома одній дитині, або забута нею, засвоюється і запам'ятовується в умовах підвищеної емоційності, яка створюється у тому числі й завдяки командній роботі.

Формулювання завдань є одним із найскладніших етапів підготовки квест-заняття. Це мають бути не просто запитання, що потребують відповіді, а творчі, цікаві, захопливі задачі, для розв'язання яких необхідно креативно і оригінально застосувати наявні знання.

Правила квесту мають бути чітко сформульовані й зрозумілі для всіх учасників. Необхідно стежити за тим, щоб ніхто з учасників їх не порушував.

Сюжет повинен зацікавити і захопити, але в той же час має відповідати навчальній, виховній меті.

Кількість учасників має відповідати завданням квесту, кількості інформації, меті заняття тощо. Кожен вихованець гуртка має брати участь у роботі.

Обов'язково треба пам'ятати про обсяг пропонованої інформації. Якщо її буде забагато, гра може затягнутися, а діти – втомитися.

Складність завдань має відповідати знанням і можливостям гуртківців. Тобто вони не можуть бути надзвичайно простими. Проте й не повинні перевантажувати дитину. Якщо буде надто складно – гуртківцям стане нецікаво. [5]

На сьогодні поширеною формою квест-заняття є веб-квест, який не тільки робить навчання жвавим і цікавим, а й вчить дітей працювати з інформацією, використовувати різноманітні інформаційні ресурси, підвищує рівень інформаційної грамотності. Веб-квест може бути застосований при дистанційному або інклюзивному навчанні, оскільки дозволяє працювати із завданнями відокремлено.

Етапи створення веб-квесту наступні:

- Визначення теми.
- Пошук сайту, на якому розміщено шаблон для створення веб-квесту.
- Формулювання завдання.
- Створення системи оцінювання.
- Знаходження джерел інформації, якими користуватимуться гуртківці.
- Розміщення квесту на веб-сайті.

Послідовність проходження навчального веб-квесту: завдання → запитання → робота з інтернет-ресурсами → аналіз отриманої інформації → перехід до наступного запитання. [39]

3.3. Казки та театрально-ігрова діяльність

Терміни «казка», «літературна казка» дуже розповсюджені і тому мають різноманітні визначення:

Казка – це «активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю» [32]; «епічний твір, у якому розповідається про фантастичні події і пригоди героїв» [34]; «епічні оповідання героїко-фантастичного, алегоричного або соціально-побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних або сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодій» [17]; «має чітку композиційну будову, яскраво виражену колізію (в основі якої лежить протиборство між добром і злом, що завершується перемогою добра)» [19]; «змальовуються неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв» [14].

Сьогоднішня освіта потребує суттєвих реформ, які б могли змінити та покращити освітній та виховний процес. Одним із аспектів вирішення даної проблеми є підготовка «умотивованого педагога, який має свободу творчості й розвивається професійно», оскільки діти сьогодні хочуть сучасних, креативних педагогів, які насамперед розуміють їх.

Розглядаючи цю проблему, ми розуміємо, що «без творчості неможливі ні виховний, ні навчальний процеси. «Є необхідність якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини», тобто це явище називається «дитиноцентризмом» [13].

Саме дидактична казка є одним із методів, що наближує навчання до дитячого світу, дає можливість на підсвідомому рівні легко сприймати або закріплювати навчальний матеріал. Казка — це думка, втілена в художнє слово. Вона запалює вогник дитячої творчості. Під її впливом дитина починає бачити навколо себе незвичайні взаємозв'язки між предметами і явищами, досягаючи єдності образів. Водночас вихованець переживає хвилюючу радість, яка породжує бажання поділитися своєю думкою з товаришами. В колективі виникають найтонші духовні стосунки між дітьми, коли своїм емоційним, напруженим життям живе думка кожної дитини. [18]

Важливо відмітити, що казка дає чудову загальну мову для дорослого, який працює з дитиною. Зазвичай вони розмовляють на різних мовах. При цьому двомовна скоріше дитина, а проблеми зі спілкуванням є скоріш у дорослого (тим більш, що саме дорослі щось хочуть від дитини). Мова казки їх звісно зближає. [30]

Однією з особливостей сприйняття дидактичної казки гуртківцями молодшого шкільного віку є співпереживання героям, коли вихованець ставить себе на місце героїв, подумки мріє, аналізує, допомагає, підтримує, бореться разом з героєм.

Оскільки казкові образи по-особливому впливають на психічні процеси дитини, тому довго зберігаються в пам'яті. Власне казкові образи є дієвим інструментом впливу на свідомість молодших вихованців гуртків. Казка є ефективним методом не лише розвитку творчих здібностей особистості, а й

формування морально-духовних переконань дитини, про що й зазначає у своїй спадщині К.Ушинський. Важливе завдання дорослих правильно спрямувати уяву дитини, не зашкодивши при цьому її моральній сфері, психічному здоров'ю та ціннісним орієнтирам. [3]

Крім цього, необхідно пам'ятати, що дидактичні казки, які використовуються на заняттях, дають хороший результат лише в тому випадку, якщо ясно уявляєш, які завдання можуть бути вирішені в процесі їх проведення. Психологами доведено, що знання, засвоєні без інтересу, що непофарбовані власним позитивним ставленням, емоціями, не стають корисними - вони стають мертвим вантажем. Використовуючи багато років казки, ігрову діяльність, переконуєшся, що доцільно створювати такі умови для її ефективного використання: використовувати дидактичні казки і гри в навчально-виховному процесі системно і цілеспрямовано. [29]

Казки використовуються з метою інтелектуального, цікавого, захоплюючого та естетичного навчання, а також розширення загального кругозору і пізнавальних інтересів гуртківців молодшого шкільного віку. Науковцями доведено, що за наявності інтересу, позитивних емоційних переживань знання засвоюються ґрунтовно, міцно. Тому, завдання керівника гуртка полягає в тому, щоб пробудити бажання навчатись і пізнавати непізнані речі, навички, розвивати творчість, мислення. Результати аналізу чинників розвитку пізнавального інтересу показали, що для розвитку пізнавального інтересу і мотивації навчання та виховання ефективним є використання дидактичних казок. Дидактична казка – це навчальний матеріал, який поданий вихованцям у формі казки і служить засобом стимулювання допитливості та інтересу до пізнання, до засвоєння нових знань, розвитку уяви, уваги, пам'яті та мислення. Дидактичні казки створюються педагогами для подачі навчального матеріалу. При цьому абстрактні символи (цифри, букви, звуки, поняття та уявлення) “оживають”, складається казковий образ світу, в якому вони живуть. Навчальна казка сприяє успішному проходженню психічних процесів, кращому засвоєнню навчального матеріалу [7].

Постійне створення умов, при яких виникає зацікавленість, забезпечить розвиток глибокого пізнавального інтересу. Казка сприяє формуванню в учнів вміння самостійно розв'язувати проблему, що полягає в активному оперуванні набутими знаннями і вміннями. Все це дає нам підстави зробити такі висновки про дидактичні можливості використання казки на заняттях з краєзнавства:

- казка забезпечує зв'язок навчання із життям;
- казка сприяє створенню сприятливої атмосфери для спілкування гуртківців;
- казка активізує увагу вихованців гуртка;
- казка сприяє формуванню стійкого інтересу, розвитку логічного мислення;
- казка формує вміння самостійно розв'язувати проблему. [38]

Етапи складання дидактичної казки:

1. Визначення глобальної мети написання казки (наприклад, зробити заняття цікавим, доступним, подати навчальний матеріал у доступній для учнів формі).

2. Визначення мети та теми заняття.

3. Визначення мети написання казки.

4. Вибір методів та прийомів створення дидактичної казки.

5. Продумати сюжет казки та персонажів. Якщо ж ми намагаємося донести до вихованця якусь ідею, то потрібно добре обміркувати, яким чином це зробити: підібрати такий сюжет і таких персонажів, що дозволяють розкрити ідею максимально повно і яскраво.

6. Можливе внесення додаткових незвичайних (чарівних) елементів у казку (наприклад, паличка-виручалочка, чарівна шапка).

7. Написання синопсису. Сінопсис – короткий зміст літературного твору, в якому описується сюжет і основний конфлікт, а також дається уявлення про головних героїв.

8. Детально описати події, продумати логічні переходи від одного епізоду подій до іншого.

9. Перевірити відповідність казки задуманій меті її написання.

10. Редагувати дидактичну казку.

Необхідно пам'ятати, що алгоритм написання казки у кожного автора може відрізнятись, але вище наведений допоможе педагогам розпочати свою письменницьку майстерність, спрямовану на покращення освітньо-виховного процесу на заняттях гуртків із вихованцями молодшого шкільного віку.

Для кращого ефекту при використанні казки у навчальному та виховному процесі, доцільним буде яскраво ілюструвати казку рисунками та фотографіями. (Див. додаток Ж)

Цікавим заняття для молодших гуртківців буде ще й тоді, коли його театралізувати. Сьогодні діти потребують максимум креативності в усіх сферах свого життя, тому із задоволенням можуть долучатися до театральної діяльності, яку керівник гуртка може організувати як за допомогою старших вихованців закладу, так і долучити до постанови молодших.

Заняття, проведені у вигляді театралізованої гри, активізує у вихованців співпереживання, мислення, уяву. Харківська педагог, науковець і театральний діяч М. Розенштейн, яка надала особливого значення театральному мистецтву в справі виховання й навчання дітей, вважала, що педагоги повинні застосовувати цей вид мистецтва не лише як розвагу, не лише як метод виховання, а й як метод вивчення програмного матеріалу на заняттях.

Театральне мистецтво є синтетичним видом, що поєднує танець, музику, спів, художнє читання та інші види мистецтва. Воно дозволяє стимулювати вихованців до образного і вільного сприйняття навколишнього світу (людей, культурних цінностей, традицій та природи). За його допомогою дитина вчиться поважати чужу думку, уявляти, спілкуватися з оточуючими, фантазувати, долати труднощі. (Див. додаток З)

3.4. Метод проектів, як засіб ефективного та якісного навчання в гуртках із вихованцями молодшого шкільного віку.

Метод проектів у наш час вважається технологією ХХІ століття, адже дає змогу ефективно формувати у вихованців ключові компетентності: вміння вчитися, інформаційно-комунікативну, загальнокультурну, громадянську, соціальну; дає можливість залучати до науково-дослідної та пошукової діяльності, створювати додаткову мотивацію до навчання, а також вже у ранньому віці найбільш повно визначати та розвивати інтелектуальні та творчі здібності дитини. (Див. додаток І)

Метою навчального проектування є створення педагогом таких умов під час освітнього процесу, за яких його результатом є індивідуальний досвід проектної діяльності гуртківця. Робота над проектом — це практика особистісно орієнтованого навчання в процесі праці дитини на основі його вільного вибору, з урахуванням його інтересів. [4]

Слово «проект» європейськими мовами було запозичене з латини й означає «викинутий уперед», «той, що висувається», «той, хто впадає в очі». Згодом проект починають розглядати як ідею, за якою суб'єкт може і має право розпоряджатися власними думками.

Метод проектів (від грецької — шлях дослідження) — це система навчання, у процесі якої вихованці гуртків здобувають знання шляхом планування і виконання практичних завдань (проектів), які поступово ускладнюються.

Метод проектів — спосіб, що дає змогу ефективно спланувати дослідження, конструкторську розробку, управління і т. ін. для того, щоб досягти результату в оптимальний спосіб. Для успішної реалізації здійснюється практична діяльність, що припускає досягнення поставленої мети. Проект реалізації дослідження не є проектом, а залишається дослідженням, зокрема організованим проектним методом. [20]

Метод проектів відомий у світовій педагогіці з кінця ХІХ — початку ХХ століття як метод проблем. Він пов'язувався з ідеями гуманістичного спрямування у філософії і освіті, розробленими американським філософом і педагогом Дж. Дьюї, а також його учнем В. Х. Кілпатріком. [22]

У 1910-ті роки американський професор Коллінгс першим у світі запропонував класифікацію навчальних проектів:

1. «Проекти ігор» — дитячі заняття (різноманітні ігри, народні танці, драматичні постановки і т. ін.), що мали на меті участь у груповій діяльності.

2. «Екскурсійні проекти» — спрямовані на вивчення дітьми проблем, пов'язаних з природою і суспільним життям.

3. «Оповідні проекти» — участь у яких давала можливість учням отримувати задоволення від розповіді різноманітної форми — усної, письмової, вокальної (пісня), художньої (картина), музичної (гра на піаніно) і т. ін.

4. «Конструктивні проекти» — передбачали виготовлення конкретного, корисного продукту (наприклад, виготовлення клітки для кролів, годівниці для пташок).

Метод проектів заснований на: 1) розвитку пізнавальних умінь і навичок вихованців; 2) умінні орієнтуватися в інформаційному просторі; 3) умінні самостійно конструювати свої знання; 4) умінні критично мислити.

Типологічні ознаки типу проекту:

1. Вид діяльності, що домінує у проекті: дослідницька, пошукова, творча, рольова, прикладна (практично-орієнтована) і т. ін.

2. Предметно-змістовий напрям: монопроект (у межах однієї галузі знань); міжпредметний або надпредметний проект.

3. Характер координування проекту: безпосередній (жорсткий, гнучкий), прихований.

4. Характер взаємозв'язків (поміж вихованців одного гуртка, закладу позашкільної освіти тощо).

5. Кількість учасників проекту.

6. Тривалість проекту: короткотривалі, середньої тривалості, довготривалі.

Дослідницькі проекти

1. Ретельно обміркована структура.

2. Визначеність мети.

3. Актуальність предмета дослідження для всіх учасників.

4. Соціальна значущість.

5. Продуманість методів дослідження та експериментальної обробки результатів.

Творчі проекти

1. Відсутня детально опрацьована структура спільної діяльності учасників.

2. Спільна діяльність перебуває в розвитку.

3. Завчасна домовленість гуртківців про результати і форму їх представлення (рукописний журнал, свято тощо).

4. Необхідність мати сценарій свята, макет журналу.

Ігрові проекти

1. Учасники беруть на себе певні ролі.

2. Вигадують, імітують соціальні й ділові стосунки своїх персонажів.

3. Домінуючий вид діяльності — гра.

Інформаційні проекти

1. Збирання інформації про певний об'єкт, явище.

2. Ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів.

3. Потреба ретельно продуманої структури.

4. Систематичне коригування під час роботи над проектом.

5. Структура містить: мету, актуальність, методи отримання та обробки інформації, результат (замітка, стаття, реферат, доповідь, відеофільм), презентацію.

Практично-орієнтовані проекти

1. Результат діяльності чітко визначено з самого початку.

2. Орієнтація результату на соціальні інтереси учасників (проект метеоплощадки).

3. Складання сценарію всієї діяльності його учасників.

4. Визначення функцій кожного з них.
5. Наявність чіткої координаційної роботи у вигляді поетапних обговорень.
6. Презентація отриманих результатів і можливих засобів їх упровадження в практику.

Навчально-телекомунікаційні проекти

1. Спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність учасників-партнерів.
2. Підґрунтям є комп'ютерна телекомунікація, що має спільну мету дослідження певної проблеми.
3. Узгоджені методи, способи діяльності, спрямовані на досягнення спільного результату діяльності.
4. Проекти такого виду завжди мають міжпредметні зв'язки та глибшу інтеграцію знань.

Етапи роботи над проектом

1. Визначення теми, мети і завдань проекту.
2. Розробка плану діяльності для досягнення поставленої мети.
3. Виконання проекту.
4. Презентація робіт.

Організовуючи проектну діяльність в гуртках, педагог має враховувати вікові й психолого-фізіологічні особливості вихованців молодшого шкільного віку. Дитина молодшого шкільного віку має невеликий життєвий досвід, тому і коло соціально значущих проблем, з якими вона могла мати справу, вузьке, її уявлення про такі проблеми мало диференційовані, однопланові. Проблема проекту, яку ми пропонуємо молодшому школяреві, має бути соціально детермінованою та знайомою і цікавою для нього. Тому теми дитячих проектних робіт краще вибирати із змісту програм туристсько-краєзнавчих гуртків або із близьких до них галузей. [5]

Контроль за виконанням проектних завдань має бути ретельніший (більша кількість консультацій і спостережень за веденням проектної документації), адже теоретичних, практичних знань та вмінь у молодших школярів ще бракує.

Проекти для гуртківців молодшого шкільного віку здебільшого мають бути короткотривалими (обдаровані вихованці, які випереджають у своєму розвитку однолітків, можуть успішно розробляти і довготривалі проекти).

У роботі з усією групою вихованців слід віддавати перевагу рольовим, інформаційним, творчим проектам — ці види діяльності завжди будуть цікавішими для молодших школярів.

Для пошукової діяльності бажано спочатку залучати дітей з підвищеною навчальною мотивацією — їхні дослідження можуть зацікавити інших гуртківців.

У ролі перших проектів із наймолодшими гуртківцями варто обрати групові. Це надасть можливість диференційовано розподілити проектне завдання: після здійснення проекту кожна дитина вважатиме себе здатною брати участь у його виконанні. Керівник гуртка отримає уявлення про можливості кожної дитини (зокрема для пропозицій щодо індивідуальних проектів у подальшому) і виділить лідерів, які зможуть очолити майбутні проектні групи.

Значну увагу необхідно приділяти презентації проектів: запрошувати на неї батьків, вихованців інших гуртків (такий підхід створює мотивацію для подальшої роботи), брати участь в обласних, всеукраїнських учнівських акціях та конференціях, які щорічно проводяться КЗ «Харківська обласна станція юних туристів». [26]

Педагог на початку проектування повинен підвести юних вихованців до вибору тем проектів, які мають бути різноманітними, їх не слід регламентувати та виділяти більш значущі.

Робота над проектами у гуртківців молодшого шкільного віку не повинна бути вимушеною, діти мають працювати добровільно.

Метод проектів є однією з інноваційних педагогічних технологій, що відповідає вимогам Національної доктрини розвитку освіти щодо переходу до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, коли увага переноситься на процес набуття гуртківцями знань, умінь, навичок, життєвого досвіду, які трансформуються в компетенції. [33]

Уважаємо, що під час проектної діяльності, починаючи з молодшого шкільного віку, діти набувають таких вмінь і навичок, як: самостійно знаходити спосіб здобуття знань, формулювати запитання до керівника з метою отримання інформації, знаходити декілька варіантів розв'язання проблеми, висунення власної гіпотези; розвиваються прагнення до творчості та саморозвитку, бажання і здатність самостійно вчитися, пізнавати щось нове, чого немає у шкільній програмі.

Гуртківці застосовують знання, здобуті під час проектної діяльності, на заняттях, у всеукраїнських інтерактивних конкурсах, акціях, конференціях, олімпіадах, турнірах.

ВИСНОВКИ

Отже, краєзнавча робота з гуртківцями молодшого шкільного віку сприяє успішному виконанню одного з основних завдань сучасної школи, а саме, формуванню у наймолодших краєзнавців громадянських, ключових та предметних компетентностей, інтересу до своїх родинних і національних витоків, прагнення продовжувати традиції свого народу, самостійності у здобутті краєзнавчих знань, розвитку пізнавальних інтересів до батьківського роду, рідної природи, материнської мови та пісні.

Краєзнавчий компонент є тією родзинкою, яка дає можливість керівнику гуртків стимулювати юних вихованців до пізнання і розвивати їхні здібності в усіх напрямках.

Залучення дітей початкових класів до краєзнавчо-пошукової роботи вносить у систему навчальної і виховної роботи доступність, конкретність, емоційне забарвлення, з'являються елементи допитливості, пошуку і забезпечує одержання гуртківцями за допомогою керівника гуртка і різноманітних джерел відповідей на запитання, що виникають у процесі навчання і цікавлять юних краєзнавців.

На допомогу керівнику гуртків сучасного закладу позашкільної освіти існує безліч інноваційних технологій для проведення більш цікавих занять. І ті форми роботи, які були описані в даній методичній розробці не є одиничними, тому що світ всебічний і швидкість інноваційних методів викладання не стоїть на місці.

Маємо надію на те, що наші методичні поради допоможуть вам у краєзнавчій роботі із самими юними краєзнавцями і наштовхнуть на нові, цікаві методологічні винаходи та розробки в сучасній позашкільній освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук, І.В. Методика виховної роботи: навчальний посібник / І.В. Андрощук, І.П. Андрощук. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2014. – 320 с. – 52-64.
2. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навчальний посібник.-К.: Альтерпрес, 2007.-464с.
3. Барнич, О. В. Проблема взаємозв'язку впливу казкових образів на формування уяви дитини та розвитку творчих здібностей у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського / О. В. Барнич // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету / Чернігівський державний педагогічний університет

ім. Т.Г.Шевченка; гол. ред. М. О. Носко. — Чернігів, 2008. — Вип. 56. — С. 185-187

4. Васильев В. Проектно-исследовательская технология: развитие мотивации // Народное образование.— 2000.— № 9.— С. 177–180.

5. Використання інноваційних методик навчання / Публікація // Кисіль Ольга Вікторівна // Журнал «Відкритий урок» - Режим доступу до вид.: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/20409/

6. Воронцова Е. Соціалізація підлітків в учнівських колективах. Практика управління закладом освіти. 2010. №3. С. 43-49

7. Гановська І. І. Дидактична казка як педагогічний феномен у навчально-виховному процесі початкової школи. — Режим доступу: <chromeextension://ilhapdfjlmhfdgdbefpinebijmhjijpn/http://conference.pu.if.ua/forum/files/1321-13052016/1/Ganovska.pdf>

8. Гребенюк Т. Методика проведення турніру юних знавців курсу «Фінансова грамотність» та економіка: метод. рек. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 112 с.

9. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. – Київ, 2004.

10. Долматов А.В. Генератор кроссвордов для учебных целей/ Новосибирский государственный университет. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.nsu.ru/archive/conf/nit/96/notasect/node24.html>

11. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: Учебник. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Сов. спорт, 2002. — 216 с.

12. Етимологічний словник української мови : у 7 т. : т. 5 : Р — Т / укл.: Р. В. Болдирев та ін ; редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К. : Наукова думка, 2006. — Т. 5 : Р — Т. — 704 с. — ISBN 966-00-0785-X.

13. Концепція нової української школи / Міністерство освіти і науки України: <chromeextension://ilhapdfjlmhfdgdbefpinebijmhjijpn/https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

14. Короткова Н. А. Художественная литература в образовательной работе с детьми старшего дошкольного возраста. // Дошкольное воспитание №8, 2001. — С. 16

15. Костриця М. Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота : навч. посіб. / М. Ю. Костриця, В. В. Обозний. — К. : Вища школа, 1995. — 223 с.

16. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм : навч. посіб. / М. П. Крачило. — К. : Вища школа, 1994. — 191 с.

17. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. Підручник / М.П. Крачило - Режим доступу: http://buklib.net/index.php?option=com_jbook&catid=210

18. Кузьминський, А.І. Педагогіка: Підручник / А. І. Кузьминський, В. Л. Омеляненко. — К. : — Знання, 2007. — 447с. — С.244-245.

19. Кучинський М. В. Роль усної народної творчості у розвитку молодших школярів // Початкова школа. — № 1. — 1993. — с.27 – 31

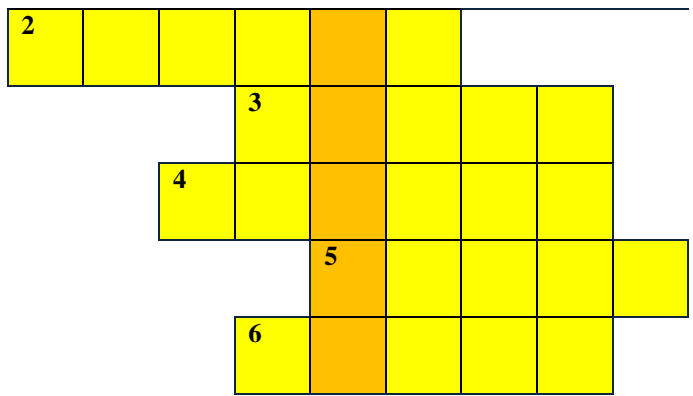
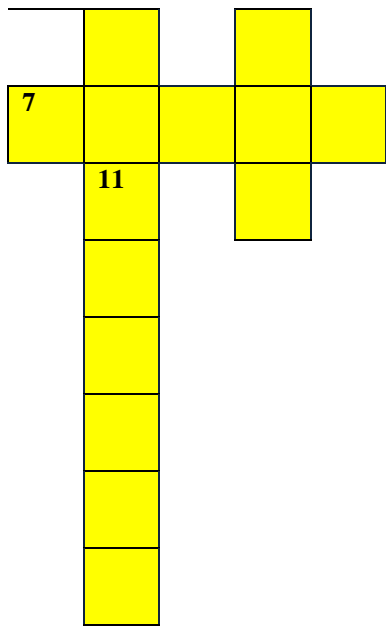
20. Л. М. Заліток В. О. Сухомлинський про роль казки у вихованні та навчанні дітей з особливими потребами / Заліток Л. М. — Режим доступу: chromeextension://ilhapdfjlmhfdgdbefpinebijmhjijpn/http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robota/Elektronni_vidannya/Act_problemi/2012/12.PDF

21. Лановик, М. Б. Українська усна народна творчість: підруч. для студ. ВНЗ / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – 4-е вид., стер. – К. : ЗнанняПрес, 2006. – с.405
22. Метод проектів : особливості застосування в початковій школі : Посіб. для вчителів початкових класів, слухачів курсів підвищення кваліфікації, студентів педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. — К : Київський міський педагогічний університет ім. Б. Д. Грінченка, 2009.— 42 с.
23. Методика подготовки и проведения экскурсии: Учеб. пособие. — М.: ЦРИБ “Турист”, 1980.
24. Новикова Т. Д. Проектные технологии на уроках и во внеучебной деятельности // Народное образование.— 2000.— № 8–9.— С. 151–157.
25. Новосибирский государственный университет. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.nsu.ru/archive/conf/nit/96/notasect/node24.html>
26. Обозний В. В. Кращезнавча підготовка вчителя: теоретичні і організаційно-практичні аспекти / В. В. Обозний, Л. Вовк. – К. : Вид-во НПУ – М. П. Драгоманова, 2001. – 254 с.
27. Пометун Н.О., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – Київ, 2005
28. Проекти в початковій школі: тематика та розробка занять / За ред. О. Онопрієнко — К. : Шкільний світ, 2008.— 128 с.
29. Ребус // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2 : М — Я. — С. 307.
30. Рудницька Н.Ю. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект / Н.Ю. Рудницька. Режим доступу до дж.: <http://studentam.net.ua/content/view/7801/97/>
31. Сказка как источник творчества детей.: Пособие для педагогов дошкольных учреждений. / Ред. Безруких М.М. — Москва : ВЛАДОС, 2001. — 288с.
32. Соколов Д. Сказки и сказкотерапия / Д.Соколов. – Москва: Класс, 2000. – 160с. — Режим доступу :<https://www.ereading.club/book.php?book=89845>
33. Стребна О.В., Сошенко А.О. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. – Харків, 2004.
34. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5т. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – 279с.
35. Тягло О. В., Цимбал П. В. Проектні технології: особливості впровадження у початковій школі // Початкове навчання та виховання. — Х. : Вид. група «Основа», 2008.— № 19–21.
36. Ференц, Н. С. Теорія літератури і основи естетики: навч. посіб. для студ., виклад. ВНЗ / Н. С. Ференц. – К. : Знання, 2014. – 512 с., с. 283
37. Чагайда І. М. Екскурсознавство: навчальний посібник / І.М .Чагайда, С.В.Грибанова. – К.: ФПУ. Інститут туризму, 2004. – С. 42.
38. Чагайда І.М., Грибанова С.В. Екскурсознавство: Навчальний посібник.- К.:Кондор, 2004.-240с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

39. <https://dovidka.biz.ua/ukrayinski-zagadki-pro-prirodu/> Довідник цікавих фактів та корисних знань © dovidka.biz.ua

40. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12227/1/4>
41. <https://osvitanova.com.ua/posts/1443-navchalnyi-kvest-navchaty-shukaty-hraty>
42. <http://rmcgeo.blogspot.com/2016/02/blog-post.html>
43. <http://znaimo.com.ua>
44. <http://kraeznavstvo.at.ua/>
45. http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/
46. <http://rebus1.com/ua/index.php?item=history>

ПО ГОРИЗОНТАЛІ:

ПО

ВЕРТИКАЛІ:

Додаток Б

**Ребуси на тему:
«Флора нашого краю»**

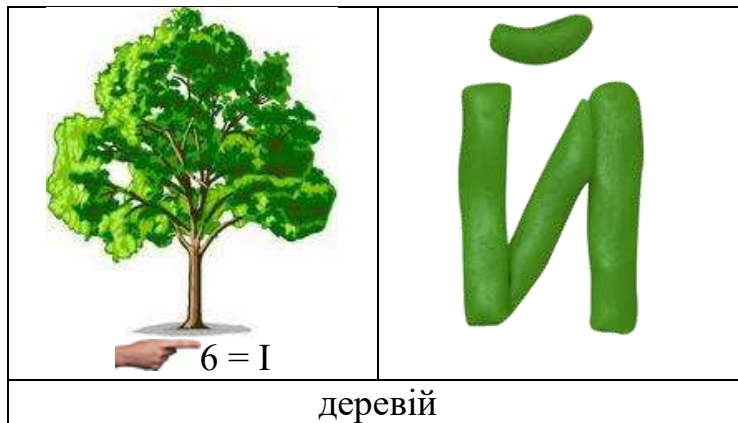
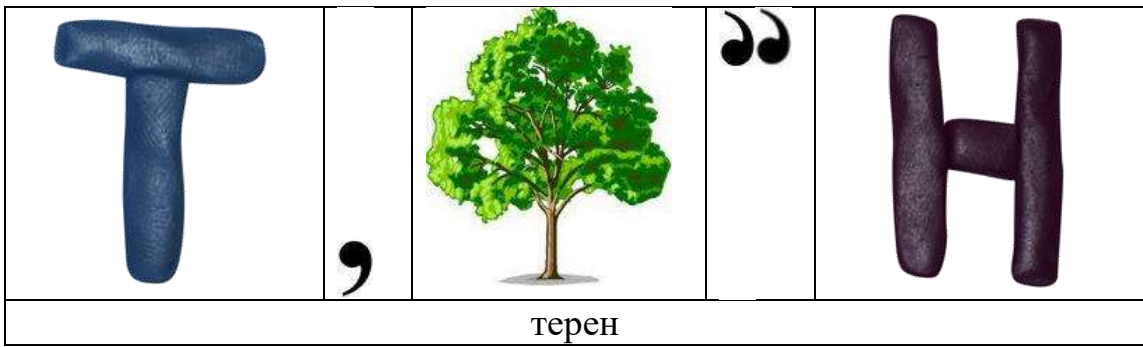
”		Л	Я
ТОПОЛЯ			

	“		
липа			

		,		,
ясен				

	“		”
клен			

,		“		”	
шипшина					

КОРИСНО! Створити ребуси з будь-якого слова вам допоможе регенератор ребусів:

http://rebus1.com/ua/index.php?item=rebus_generator&enter=1

Додаток В

**Вікторина на тему:
«Чи знаєш ти свій рідний край?!»**

Ділимо групу на команди (2-3 команди).

✚ **Конкурс «Адреса рідного краю».** Звучить запитання, яка команда першою відповідає вірно, отримує -1- бал за кожне запитання.

1. В якій частині України знаходиться Харківська область?

(в Лівобережній).

2. З якими областями межує Харківська область? (з Полтавською, Сумською, Дніпропетровською, Луганською, Донецькою, Білгородською областю Росії).

3. Чи існують держави, площу яких можна порівняти з площею Харківської області? (Бельгія, Вірменія, Ізраїль)

4. Скільки адміністративних районів входить до складу Харківської області? (27 районів та 23 територіальні громади).

5. Яке місце в Україні серед 24 областей займає Харківська область за площею? (4-те місце, після Одеської, Дніпропетровської та Чернігівської).

✚ **Конкурс «Відгадай».** Кожній команді по черзі загадуються загадки, якщо команда не відповідає, то надається право відповіді - суперникам (загадки про природу, природні явища рідного краю).

✚ **Конкурс «Рослини-символи рідного краю».** Називається рослина і яка команда перша підніме карточку та і відповідає - що означають рослини.

✚ **Конкурс «Розгадати чайворд, ребус чи кросворд».** Кожній команді дається індивідуальне завдання, яке вона повинна вирішити протягом 3 хв.

✚ **Конкурс: «Чи знаєте ви своє минуле?».** Як говорив М.Рильський: "Хто не знає свого минулого, не вартий майбутнього". По черзі задаються запитання. Яка команда відповідає вірно, отримує -1- бал за кожне запитання.

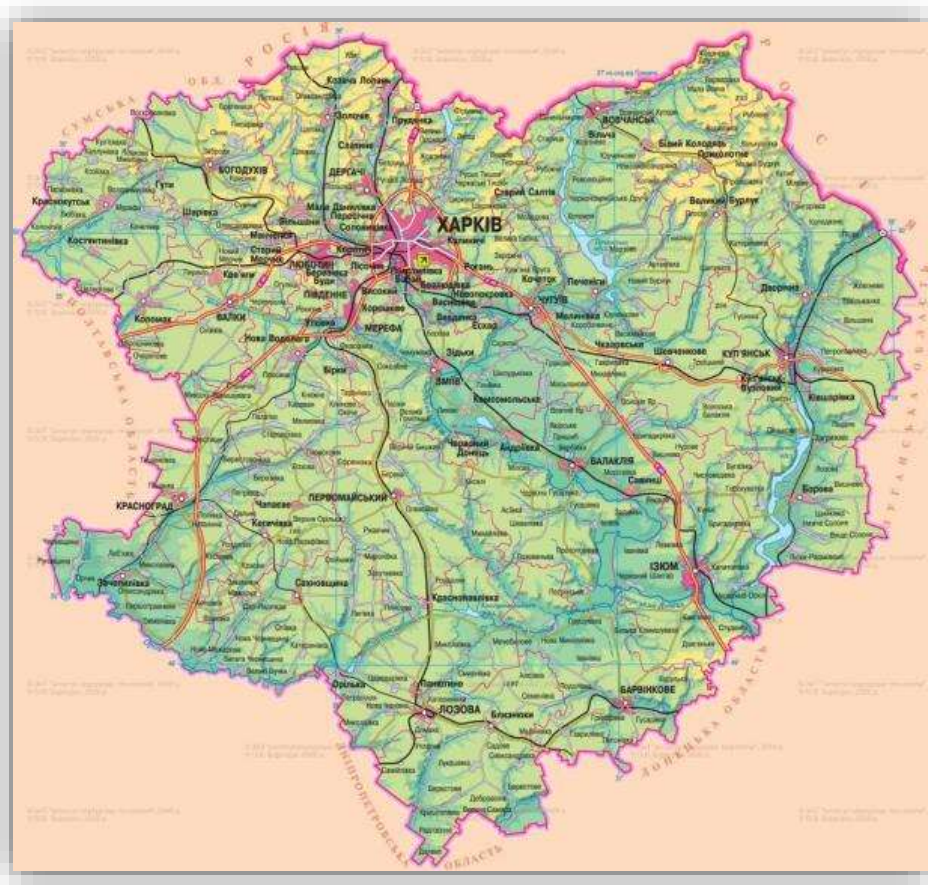
- Що називали словом «клуня – стодола»? (Споруда, де зберігалось збіжжя, корм для худоби, господарське знаряддя)
- Що таке тин? (Огорожа)
- Як ви розумієте слово «піл»? (Ліжко, постіль)
- Поясніть слово «очіпок» (Хустка або шапочка на голові заміжніх жінок)
- Що таке ярмо? (Вид упряжі волів)
- Що таке корчма? (місце, що сьогодні називають готелем, чи клубом)
- Поясніть слово «жупан» (Святкове вбрання, подібне за кроєм до свити з тонкого сукна)
- Що таке згарда? (Намисто з литих мідних хрестиків)

✚ **Конкурс «Народні свята, звичаї свого народу»** - Кожній команді надається завдання письмово назвати свята, традиції Харківщини.

✚ **Конкурс «Відомі люди свого краю».** Кожна команда, по черзі, називає видатних діячів Харківщини. Перемагає та команда, яка дасть більше відповідей, не повторюючись.

✚ **Літературно-музичний конкурс.** Командам пропонується виконати вірш, або пісню про рідний край.

✚ **Підсумки вікторини** - визначення переможців.

Додаток Г

Загадки про природу та природні явища

Що таке:
чотири кольори
мають, раз у три
місяці барви
міняють? (Пори року)

Одна землю прикрашала, друга
сонцем зігрівала, третя сипала дощами,

четверта віяла снігами. Хто ж вони такі?
(Пори року)

Я пробуджую поля і завітчую гаї.
Прокидається земля, і співають
солов'ї.

Всяк на світі мене зна: я – ...
(Весна)

Голі поля, мокне земля, дощ
поливає. Коли це буває? (Восени)

Сонце пече, липа цвіте, жито
доспіває. Коли це буває? (Влітку)

Хто вночі у лісі, полі побілів усе
довкола?

Хто смереку і ялину вбрав у сніжну
кожушину? (Зима)

Усі його люблять, усі його чекають,
а хто подивиться — кожен
скривиться. (Сонце)

Хто однаково всіх любить,
Всіх однаково голубить?
Кожний скоса тільки гляне,
А обняти не дістане. (Сонце)

По соломі ходить, а не шелестить.
(Промінь сонця)

Він і гріє, і пече
І, як зайчик, грається
Схочеш взять його – втече
І мерщій сховається. (Промінь
сонця)

Два брати весь вік живуть,
один на одного дивляться,
а до купи не зійдуться. (Небо і
земля)

Синій кожух покрив увесь світ.
(Небо)

Розстелене рядно, а на ньому –
горох і шматок хліба. (Небо, зорі, місяць)

На синьому килимі жовті зерна
посяні. (Небо, зорі)

У синьому мішечку золотих
гудзиків багато. (Небо, зорі)

На небі біліє, світить, а не гріє.
(Місяць)

Без рук, без ніг, тільки з рогами, а
ходить попід небесами. (Місяць)

Без крил, а літає, ніхто її не б'є, а
вона плаче. (Хмара)

Кудись біжать булані
А поводи в них рвані,
Ні запрягти,
Ні загнудати,
Ні з батоном
Їх перейняти. (Хмари)

Червоне коромисло через річку
повисло.

Дуга з'єднала береги,
Немов у казці, гожа.
А от дзвіночка до дуги
Ніхто вчепить не може. (Веселка)

Прийшла звідкись гарна дівка,
на ній стрічка-семицвітка,
а де з річки воду брала,
там коромисло зламала. (Веселка)

Летіло золото, а стало болото.
Їхав пан – у воду впав,
а сам не змочився, а води
побільшало... (Дощ)
Спершу блиск, за блиском тріск, за
тріском плеск. (Блискавка, грім, дощ)

Що у світі найбагатше?
Всіх годує, напуває,
а про неї не всяк дбає. (Земля)

Червоний гість дерево їсть.
(Вогонь)

Влітку чуємо всі, а взимку — ні.
(Грім)

Блиснула, зламалася,
Десь умить сховалася. (Блискавка)

Крил не має, скрізь літає
та ще й куряву здійсмає. (Вітер)

Хоч безкрилий, а літає,
Безголосий – свище.
Хоч безрукий, а буває,
Груші з дерева збиває,
Навіть часом вириває
Сосни з коренищем.
А як втомиться – впаде

І нема його ніде. (Вітер)

Хмара сива увесь світ накрила.
Сивий кінь увесь світ заліг.
Вночі на лузі – гляньте ви!
Сивко пасеться без трави. (Туман)

Зроду рук своїх не має, а узор
вишиває. (Мороз)

Зимою народжуюсь,
навесні вмираю,
своїм тілом землю зігриваю. (Сніг)

Лежало, поки лежалось, а як
припекло, то й сліду не зосталось. (Сніг)

Зимою біле, навесні чорне, літом
зелене, восени стрижене. (Поле)

Без ніг, а біжить;
без рук, а рукави має. (Річка)

Не кінь, а біжить,
не ліс, а шумить. (Ріка)

На воді – Не плине й не втопає,
На вогні – Не тліє й не горить.
На піску – Слідів не залишає,
По соломі йде – Не шелестить.
(Тінь)

Махнула птиця крилом — затулила
півсвіту чорним рядном. (Ніч)

Влітку жупани вдягають,
взимку їх знімають. (Дерева)

Восени опадають,
а весною виростають. (Листя)

Закодований мій зміст
Знає штурман і турист,
Знає учень і водій,
Тільки код всяк знає свій.
(Географічна карта)

Основні й перехідні
В географії в ціні.
Різні за показниками,
Як у класі всі ми з вами.
(Кліматичні пояси)

Тип рослинності у всіх
Різний: там є мох і сніг,
Десь пісками все покрите,
Десь дерев сплелися віти.
(Природні зони)

Як нема мене — чекають,
Як прийду — тікають.
(Дош)

Стрибають по доріжці
Білі горішки.
(Град)

Коли холодно зимою –
Річка замерзає.
Її скельце під собою
До весни ховає.
(Крига, лід)
[39]

Додаток Д

Краєзнавчий турнір «Харків - місто, яким я пишаюся!»

Проведення краєзнавчого турніру з використанням комплекту навчально-розвивальних ігор (історичне лото, вікторини, змагання) під назвою «Харків - місто, яким я пишаюся!».

Мета турніру

Краєзнавчий турнір проводиться з метою популяризації інформації з історії рідного міста, імен відомих діячів, які його уславили, вихованню патріотичних почуттів, громадянської відповідальності та свідомості, виявлення та розвитку лідерських якостей, змістовного та цікавого дозвілля.

Історичне лото «Видатні діячі Харкова», містить портрети діячів, які уславили місто Харків у різних сферах діяльності, та картки з інформацією про них.

У вікторині *«Від фортеці до міста»* зібрані матеріали про історичні події міста, пам'ятники архітектури. Мета гри - розповісти коротку історію рідного міста, розкрити її таємниці.

Гра-ходилка «Місто на долоні» - для групи від 2 до 5 дітей. Перед гравцями стоїть завдання - відвідати якомога більше пам'яток міста Харків, долаючи несподівані та різноманітні перешкоди. Під час гри учасники перенесуться у різні епохи, відвідають історичний центр міста, познайомляться з іменами багатьох відомих мешканців.

Комплекти ігор у подальшому можна використати під час заходів з людьми різних вікових категорій, які знають або хочуть знати минуле рідного міста.

Ключові показники оцінки результату турніру

Підвищення рівня обізнаності гуртківців про першу столицю України, з історичним минулим нашого краю, діяльністю його видатних діячів.

Формування свідомого патріотизму, виховання любові та поваги до культурного спадку та регіональних особливостей нашого минулого.

Додаток Е

Диктант на тему: «Корисні копалини»

I варіант	Варіанти відповідей	II варіант
11	Вугілля	7
1	Гірські породи	2
9	Глина	8
3	Горючі корисні копалини	6
7	Граніт	11
5	Корисні копалини	3

10	Мармур	9
8	Нафта	10
2	Нерудні корисні копалини	4
4	Родовище	1
6	Рудні корисні копалини	5

Інформація, яку зачитує керівник гуртка:

1. Місце, де залягає багато корисних копалин (родовище)
2. Корисні копалини, які добре горять і виділяють багато тепла (горючі корисні копалини)
3. Природні агрегати, що утворені з одного або кількох мінералів і залягають в Землі або на її поверхні (гірські породи)
4. Корисні копалини, які видобувають і використовують без переробки (нерудні корисні копалини).
5. Гірські породи, які люди видобувають у природі і використовують у господарстві (корисні копалини)
6. Корисні копалини, з яких виплавляють метали (рудні корисні копалини)
7. Кристалічна гірська порода зернистої будови, що складається з кварцу, польових шпатів, слюди (граніт)
8. Рідка горюча речовина, яку видобувають із землі і використовують як сировину для виготовлення гасу, бензину (нафта)
9. Тверда, горюча речовина органічного (рослинного) походження, яка видобувається з надр Землі (вугілля)
10. Тверда, різнокольорова гірська порода, що виникла внаслідок кристалізації вапняку (мармур)
11. Гірська порода, яка використовується для виготовлення гончарних виробів (глина)

Відповіді для I варіанту: 4, 3, 1, 2, 5, 6, 7, 8, 11, 10, 9.

Відповіді для II варіанту: 1, 6, 2, 4, 3, 5, 11, 10, 7, 9, 8.

Додаток Є

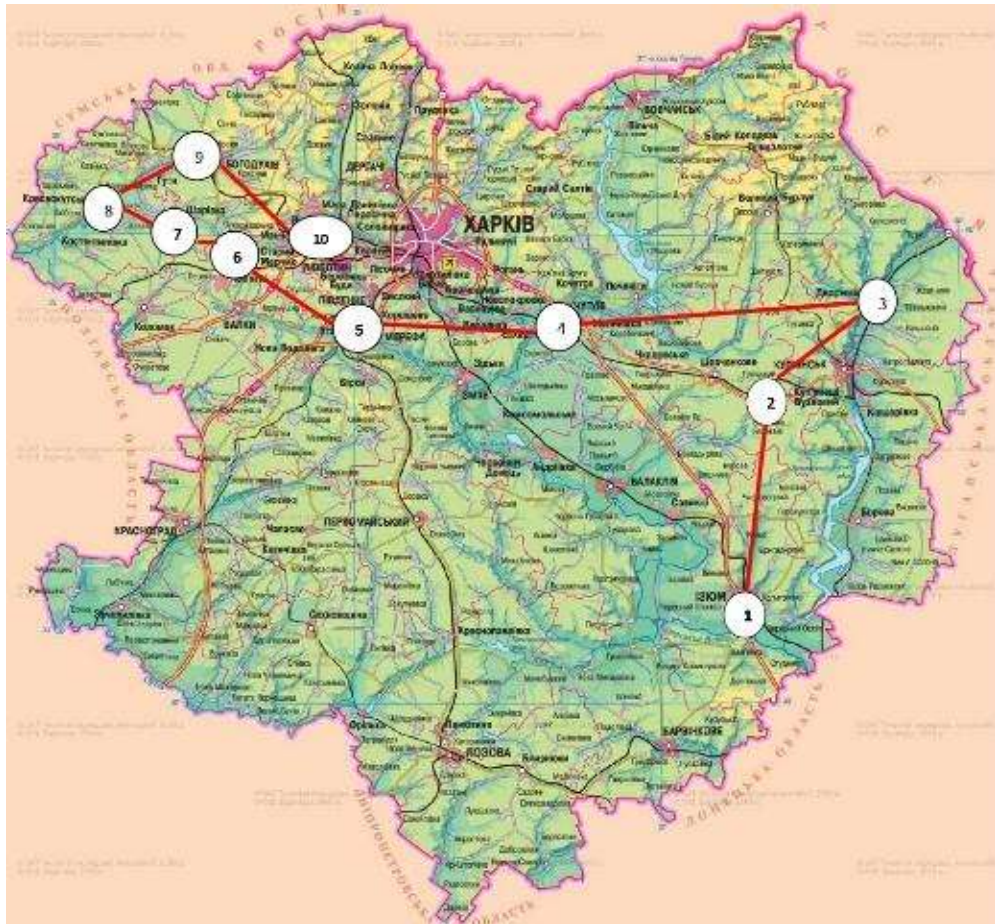
Пізнавальна гра-квест на тему: «Я люблю Харківщину»

Подорожуємо картою Харківської області, де відвідуємо екскурсійні перлини нашого краю.

За правильну відповідь учасники квесту отримують зображення тих об'єктів, про які йтиметься мова у завданнях і які їм потрібно відгадати.

Бажано, щоб гуртківці вже відвідували дані об'єкти на екскурсіях.

Карта Харківської області

Таку карту роздрукувати у форматі А4 (А3) і роздати командам разом із картками для відповідей.

Кожна команда отримує картки із запитаннями, на які відповідають – хто швидше, за що отримують в нагороду зображення об'єктів, про які йшла мова. Зображення команда прикріплює до номерів на карті, тим самим заповнюючи її.

Перемагає команда, яка швидше розгадає та розмістить всі об'єкти нашої подорожі.

Зображення об'єктів гри-квесту нашої подорожі Харківщиною.

Назва команди «Я люблю Харківщину!»

1. Ця гора – найвища точка Харківської області.

2. На цій фабриці створюють зимову казку _____
3. Це природоохоронна, наукова, рекреаційна установа, розташована у північно-східній частині Харківської області, створений задля вивчення, збереження та відтворення унікальних природних крейдових комплексів, розташованих уздовж правого берега річки Оскіл.

4. Художник, що народився в цих краях у середині 19 століття і прославився далеко за межі України

5. Легендарний кошовий отаман Запорозької Січі й усього Війська Запорозького Низового. Герой багатьох українських пісень і казок. Народився в цих краях.

6. Пам'ятка культурної спадщини національного значення, унікальна садиба й парк II половини XVIII ст., пов'язана з прізвищем сім'ї Шидловських

7. Білокам'яна будівля кінця XIX століття неоготичного стилю. Розташований у Богодухівському районі Харківської області. Також його ще називають «Цукровий замок», «Білий лебідь», замок Леопольда Кеніга

8. Цей об'єкт має статус пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. Його заснував Іван Назарович Каразін. Територія, на якій у відкритому ґрунті культивуються деревні рослини.

9. За однією з легенд, ця культова споруда дала назву населеному пункту у якому знаходиться _____
10. Авіаційно-спортивна організація, що готує спортсменів авіаційних видів спорту, спеціалістів для Збройних Сил та господарських потреб України

—

Казка до теми: «Водні ресурси рідного краю»

«Незвичайний друг»

Одного разу третьокласник Дмитрик разом із батьками поїхав на літній відпочинок до річки. Так як інших діток там не було, Дмитрик трохи засумував і присів коло води, спостерігаючи як вітерець підганяє хвильки такої широкої, повноводної ріки. Доречі, мама Дмитрику говорила, що це найбільша річка на сході України, тільки хлопчик не міг згадати, як вона зветься. Тут, несподівано Димок почув:

- Хлюп-хлюп, не сумуй! - Він зосередився і знову чує:
- Хлюп-хлюп, не сумуй! – Дмитрик аж підскочив.
- Хто тут? – перелякано вигукнув він.
- Це ж я – Донець!
- Який іще Донець?
- Сіверський Донець! – засміялася ріка. І тут хлопчик згадав, що саме так зветься ця річка.
- А хіба ріка може говорити? – здивувався Дмитрик.
- Звичайно, - відповів Донець – якщо прислухатись уважно, то можна почути і гомін води у річці, і шепіт вітру у листочках дерев, і інші звуки природи.
- Зрозуміло... - відповів хлопчик. - А мене звати Дмитрик і я навчаюсь вже у третьому класі.
- А я знаю, як тебе звати, бо чув як гукала мама, а от те, що навчаєшся – молодець.
- Донець, а от скажи, чому ти найбільша річка на сході нашої країни?
- Я не лише найбільша річка на цій частині України, я ще й найбільша притока Дону (тому мене і звать Донцем) і маю довжину більше тисячі кілометрів, а площа мого басейну майже дев'яносто дев'ять кілометрів квадратних, тому я і являюсь найбільшою річкою цього краю, бо всі інші просто коротші та менші за площею.
- А-а-а. Це так як я найвищий у класі, так?
- Так-так. – усміхнулись хвильки.
- А чому ж тоді ти Сіверський Донець, чи «Сіверський» то твоє прізвище?
- Ні, це частина мого імені, пов'язана із тим, що у верхів'ї мого басейну свого часу мешкало плем'я сіверян.

- Цікаво. А от мене звати Дмитриком, бо мама так назвала, але вона говорить, що так звали мого прадіда.

- Значить тебе назвали на його честь. Це означає лише одне – він був дуже гарною людиною.

- Мабуть, але я його ніколи не бачив – засмутився Дмитро.

- А от зі мною він зустрічався точно – впевнено сказав Донець.

- А чому ти так гадаєш, хіба ти такий старий?

- А то! Перші археологічні свідчення говорять про те, що на моїх берегах якийсь час проживали люди раннього палеоліту, уявляєш?! Це ж кам'яна доба, коли люди мали кам'яні знаряддя праці і одягалися у шкіру тварин.

- Ва-у-у-у! Зацікавився хлопчик. – То ти не те що старий, ти такий давній! І це означає, що ти багато бачив і знаєш?

- Звичайно, Дмитрику! – засміявся Донець. – І з задоволенням можу розповісти тобі найцікавіші події з історії людства. Що тебе цікавить?

- Дякую, але спершу розкажи мені, будь ласка, ще трішечки про себе. Якщо ти впадаєш у Дон, то де ж твій початок?

- А початок я беру на південному схилі Середньоруської височини біля села Подольхи Білгородської області Росії і протікаю далі через Харківську, Донецьку та Луганську області України, а ще через Ростовську область Росії.

- Ого, у скількох місцях ти живеш! А от я живу в одному, але надзвичайно гарному місті Харкові. Та у мене у Валківському районі проживають дідусь із бабусею, то я до них часто приїжджаю у гості. Люблю подорожувати. А хочеш, коли я виросту, провідаю тебе в усіх областях України, де ти протікаєш?

- Звичайно хочу, адже ми ж із тобою тепер друзі! – радісно захлюпав Донець.

- Скажи друже, а в тебе є свої притоки, як у Дона?

- Так, багато приток і лівих, і правих. Один з них Мож, він протікає там де живуть твої дідусь із бабусею, а ще Бистра, Бабка, Уда, Оскіл, Вовча, Ізюмець і багато інших.

- А яка найбільша?

- Оскіл. А ще у моєму басейні є багато численних стариць, боліт, озер, найбільше з яких Лиман і водосховища, які дозволяють забезпечувати міста водою. Доречі, ти у Харкові, також, п'єш мою воду з Печенізького водосховища.

- Круто! Тепер навіть удома буду часто зустрічатися з тобою.

- Не зі мною, а моєю водою. – Сміється Донець. – Але мою воду не лише п'ють. На берегах розташовано багато великих і малих населених пунктів, які використовують воду і для сільського господарства, і для промисловості.

- Як це? – Запитав Дмитрик, захоплений розповіддю Донця.

- Вони використовують мою воду на заводах і фабриках для охолодження чи промивання чого-небудь, поливають водою поля та напувають тварин на фермах. Частина води повертається до мене.

- Але ж це забруднює тебе! – злякано вигукнув хлопчик.

- Нажаль так і є. Але люди стараються розробляти усілякі програми по захисту моїх вод і прилеглих територій. Я вдячний їм за те, але іноді цього буває замало. Кожна людина, використовуючи мою воду чи то в господарстві, чи то на відпочинку, повинна розуміти, що слід з обережністю використовувати те, що дає природа, не забруднювати і бути якомога раціональнішими. Адже забруднення шкодить не лише воді, а й моїм мешканцям.

- Які ще мешканці? – все розпитував Дмитро, хоча матуся вже тричі гукала його до вечері біля багаття.

- У моїх водах – заговорив Сіверський Донець – мешкає сорок один вид риб. У той же час, забруднення річки і велика кількість населених пунктів призвели до суттєвого зменшення рибних запасів. Найпоширеніші дрібні види риби: окунь, плітка, краснопірка, а серед середніх і великих видів – лящ, судак, сом і щука.

- Ух ти! А в мене удома в акваріумі також жили рибки Гуппі, але вони були дуже маленькі і не перезимували. Мама говорить, що вони замерзли. А твоя риба замерзає узимку, чи в тебе є опалення?

- Ні, опалення немає і риба не замерзає. Не дивлячись на те, що іноді моя поверхня покривається кригою, температурний режим на моєму дні не змінюється і риби себе почувають добре у будь-яку пору року.

- У тебе так багато домашніх тварин, а у мене поки-що тільки кіт Оскар і папуга Ромчик, але я ще хочу песика, щоб грався зі мною.

- У мене також є ссавці і птахи. В басейні можна зустріти бобрів, тушканчиків, ховрахів, мишей і щурів. Водяться, навіть, хижаки: видра, норка, ласка та тхір. Серед птахів поширені качки, гуси, чаплі, білі лелеки, рідкісний птах – сірий журавель та інші, що проживають на моїх берегах і пірнають у мої привітні води.

- А що ж ці птахи їдять?

- А по різному. Хтось ловить рибку чи жабок, а хтось травичку з ряскою. Уздовж моїх безкраїх вод поширені такі рослини як очерет, хвощ болотний, осока та інші види трав, що використовуються багатьма моїми мешканцями як їжа і як домівки.

- Дмитрику, скільки я ще буду гукати?! – вже ближче пролунав голос Дмитрикової мами. Тому хлопчик швиденько розпрощався із своїм новим незвичайним другом, пообіцявши частіше його провідувати, розповідати, як справи у школі і навчати однокласників правильно використовувати водні ресурси. А Донець, в свою чергу, пообіцяв хлопчикові розповідати цікаві випадки історії людського життя минувшини та сьогодення. Адже річка служила не лише джерелом води і їжі, але й пізніше засобом пересування, захисним кордоном і торговим шляхом. Крім цього, до виникнення картографії річки служили природними рубежами розселення племен і народів.

ОБОВ'ЯЗКОВО, для вихованців молодшого шкільного віку, потрібно казку ілюструвати, що можна зробити за допомогою мультимедійної установки, картинок, плакатів тощо. Це мають бути зображення самої ріки, флори та фауни, яка описується у казці, подій чи людей, карти.

Заняття-екскурсія в театральній-ігровій формі до теми про охорону природи

Зустріч із Феєю квітів

Коли є можливість організувати прогулянку до лісу, можна розповісти про Червону книгу юним краєзнавцям в досить оригінальній формі.

Гуртківці отримують завдання знайти «свої» квіти і сфотографувати їх на телефон (потрібно обрати такі квіти, які діти зможуть швидко віднайти). При підготовці до екскурсії, гуртківці отримують завдання підготувати інформацію про ту чи іншу рослину (у кожного своя).

Прийшовши на поляну, де вирішили зробити привал, послухати тишу, шепіт дерев, перекусити обід, учасники екскурсії чують дивні звуки – чи то сумна пісня, чи то стогін і плач... Хто це?

З'являється дівчинка-підліток (вона дітям не знайома. Це може бути вихованка закладу інших гуртків), на ній зелена сукня, а на голові панамка з однією єдиною квіткою.

Фея: - Добридень.

Діти: - Хто ти, дівчинко? Ти співала? Ми подумали, плакала...

Фея: - Я співала і плакала... Бо я - Фея квітів. Подивіться, схожа я на Фею квітів? На моїй сукні немає ні однієї квітки, лише одна на капелюсі – та й та малесенька.

Діти: - А де ж твої квіти, Фею?

Фея: - Ви запитуйте, де мої квіти? (Позіхає). Обійшла я щойно свої поляни, де раніше було дуже багато квітів, просто море, а нині обірвали їх люди. І прийшлося мені квіти скинути – нехай ростуть.

Діти: - А можна ми прикріпимо квіти до твоєї сукні?

Фея: - Ні-ні. Я поклялася, що допоки на землі не буде багато, дуже багато квітів, ні однієї квітки не зірву...

Керівник гуртка: Дорога Фею, говорять, що ти живишся ароматами квітів. Як же тепер бути тобі?

Фея: - Та нічого. Я буду нюхати їх не зриваючи, ось так... (Нагинається, нюхає). А ви можете так?

Діти: - Можемо! (Нагинаються нюхають). Ми квіти теж не рвемо.

Фея: - Спасибі вам. Ви хороші діти.

Керівник: - Знаєш, дорога Фею, вихованці нашого гуртка самі бережуть природу й інших вчать цьому.

Фея: - Такі юні і вже вчать?

Керівник гуртка: - Вони багато знають про рослини рідного краю, та про охорону природи. А ще вони готують екологічні проекти, агітаційні матеріали, виступи про те як правильно поводитися у природі, щоб не нашкодити.

Фея: - І люди їх слухають?

Діти: - Так-так!

Керівник гуртка: Юні краєзнавці, давайте розповімо Феї, які рослини ростуть у нашому краї та що ми про них знаємо. (Діти розповідають свої короткі доповіді, можливо хтось малюнок підготував, чи вірш...)

Фея: - Спасибі, мої любі краєзнавці. Мені дуже сподобалося, що ви такі розумні і так багато знаєте про мій світ рослин. (Відкриває книгу, дивиться). У мене ще дуже багато справ. (Збирається піти).

Діти: - А що це за книга у тебе?

Фея:- Це моя Червона книга. Своім кольором вона кричить людям: «Стійте! Не рвіть! Цих рослин на планеті дуже мало! Люди, не нашкодьте самі собі!». Ось хоча б про конвалію або пролісок. Їх зривають, на базарі продають, біля метро, а вони ж занесені до Червоної книги... Розкажіть про це усім, допоможіть мені захистити їх. (Прощається, йде собі).

Після цієї зустрічі можна поговорити з гуртківцями про Червону книгу. Розповісти про те, що туди занесені не лише рослини, а й птахи, звірі, котрих потрібно охороняти. Як домашнє завдання, діти можуть отримати завдання створення проекту на різні теми : «Допомога пернатим друзям», «Екологічна стежина» чи «Допоможемо природі»...

Можливий і якийсь інший, не менш цікавий, варіант проведення такого заняття. Для більш старших вихованців (3-4 класи) можна задіяти інших героїв, наприклад тих сучасних фільмів, що вони дивляться (Меліфесента, лісовий троль, ельфи чи гобліти, Гарі -Потер). А можна запросити на заняття науковців і влаштувати вже з гуртківцями театралізовану виставу, що також, буде їм корисно і краще запам'ятається, підготовлений до вистави, матеріал заняття.

Додаток І

Проект "Стежками Слобожанського краю"

Метою проекту є виховання у вихованців гуртків патріотизму, любові до рідного краю, поваги до народних звичаїв, традицій, духовних і культурних цінностей. Предмет пізнання проекту є краєзнавчі об'єкти Харківщини.

Без засвоєння історико-культурної спадщини та духовних надбань українського народу, засвоєння закономірностей розвитку навколишнього світу; без гармонії між природою і людиною виховати всебічно розвинену особистість неможливо. Тому тема проектних робіт спрямована на ознайомлення з природними багатствами рідного краю, історією та культурою, пам'ятками архітектури, мистецтва.

Як варіант, можна запропонувати вихованцям створити мультимедійні екскурсії, змістовні та ілюстровані доклади:

- «Сім чудес міста Харків»
- «Священна пам'ять невмируща» (присвячено подіям II світової війни)
- «Краєзнавчі можливості Харківщини»
- «Я розповім тобі про Харків»
- «Площа Конституції – історичне серце нашого міста»
- «Сад Шевченка – перлина нашого міста»
- «Видатні постаті Харківщини»
- «Духовна спадщина мого народу»

Робота над такими темами дозволить ще більше популяризувати краєзнавство не лише серед вихованців гуртків, а й між їх рідними (передбачається допомога старших при роботі над проектом). Кращі роботи мають змогу брати участь в обласних та всеукраїнських акціях, конференціях та конкурсах.

